

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

DIPLOMSKO DELO

**DEJAVNIKI ODLAGANJA ROJSTEV V STAREJŠA LETA
V SLOVENIJI**

Ljubljana, februar 2002

DAMJAN PALČIČ

KAZALO

1. UVOD	1
2. SODOBNA REPRODUKCIJA PREBIVALSTVA.....	2
2.1. SODOBNO ŽIVLJENJE.....	2
2.1.1. Kriza družine, kriza vrednot, kriza idealov	2
2.1.2. Dilema poklic-družina.....	3
2.2. SODOBNA RODNOST.....	3
2.3. DETERMINANTE RODNOSTI.....	7
2.3.1. Neposredni vzroki rodnosti	7
2.3.2. Dejavniki rodnosti.....	8
2.4. SMER VPLIVA DETERMINANT NA RODNOST	9
2.5. TREND ZNIŽEVANJA RODNOSTI V SLOVENIJI	11
2.6. VZROKI ZNIŽEVANJA RODNOSTI IN ODLAGANJA ROJSTEV	12
2.7. EKONOMSKI VIDIKI STARŠEVSTVA	13
2.7.1. Potrebe in motivi ekonomskega obnašanja	13
2.7.2. Odlaganje rojstev hkrati z naraščanjem dohodka	14
2.7.3. Naraščanje stroškov otrok	14
2.7.3.1. Direktni stroški otrok	15
2.7.3.2. Oportunitetni stroški otrok	16
2.7.4. Naraščanje potreb in interesov zaposlenih mater	16
2.7.5. Ukrepi družbe (države) v smeri rodnosti in njihov vpliv na rojevanje	17
3. IZOBRAŽEVANJE IN ZAPOSLOVANJE, PREDVSEM ŽENSK	18
3.1. VULGARNOMATERIALISTIČNA VZGOJA V ŠOLAH	20
3.2. SMER VPLIVA IZOBRAZBE NA RODNOST PREKO DETERMINANT RODNOSTI.....	21
3.3. POVEČANJE ŠTEVILA LET ZAČETNEGA ŠOLANJA	23
3.4. VPLIV IZOBRAZBE PRI ODLOČITVI ZA ROJSTVO.....	25
3.5. IZOBRAŽEVANJE IN ZAPOSLOVANJE ŽENSK Z OTROKI	25
3.6. PROBLEMI ZAPOSLENIH ŽENSK.....	27

4. PODALJŠEVANJE BIVANJA PRI STARŠIH	28
4.1. KASNEJŠE PREHAJANJE IZ STANOVANJA STARŠEV V PRVO SAMOSTOJNO STANOVANJE	29
4.1.1. Življenjski cikel glede izbire stanovanja.....	30
4.1.2. Stanovanjska kariera	31
4.1.3. Učinek privatizacije stanovanj.....	31
4.1.4. Demografske spremembe v gospodinjstvih	31
4.1.5. Prehod iz starševskega v samostojno stanovanje.....	32
5. SPREMINJANJE ODNOSOV IN NOVE ODGOVORNOSTI MED PARTNERJI	35
5.1. DANAŠNJI POMEN DRUŽINE	35
5.2. KASNEJŠE VSTOPANJE V PRVE PARTNERSKE ZVEZE	35
5.3. SPREMINJANJE VRST PARTNERSKIH ZVEZ OB ROJSTVU OTROKA.....	36
5.4. POMEN NAČRTOVANE RODNOSTI	37
5.4.1. Splavi.....	38
5.4.2. Kontracepcijsko vedenje	38
5.5. RAZMAH ODGOVORNEGA STARŠEVSTVA.....	40
5.5.1. Moč in uveljavljenost norme odgovornega starševstva v Sloveniji	40
6. SKLEP	42
LITERATURA.....	45
VIRI.....	47

1. UVOD

Mladi pari so postavljeni pred pomembne odločitve. Pred njimi se postavlja formiranje bodoče delovne kariere, s tem pa pomisleki glede nadaljnjega izobraževanja; izboriti si morajo avtonomen status, ki ga potrjuje prebivanje v svojem lastnem stanovanju; želijo kvalitetno partnersko življenje, ki se s časom potrjuje z oblikovanjem družine in s tem naraščaja. Žal so njihove možnosti za uresničitev tega nezadostne. V razmerah nestabilne zaposlenosti se povečujejo življenjski stroški, število finančno razpoložljivih stanovanj je skromno, v teh razmerah pa se mladi pari poskušajo znajti in uveljaviti. Pri teh možnostih se najlaže odpevoje oblikovanju družine in s tem rojstvu otroka, ki predstavlja tako finančno kot aktivnostno največjo obremenitev za mladega človeka v današnji moderni družbi.

Nekdaj se rodnosti (in demografiji) ni posvečalo toliko pozornosti kot danes, ko ravno rodnost najbolj zaskrbljuje slehernega demografa. V razvitih državah, med katere spada tudi Slovenija, je postala rodnost tako nizka, da niti približno ne zadostuje enostavnemu obnavljanju prebivalstva. Posledica trenda prelaganja rojstev v starejša leta je, temu primerno, padanje rodnosti. Osredotočili se bomo na prvo tendenco in za prvega otroka. Tako je namen diplomskega dela prikazati osrednje dejavnike, ki povzročajo prelaganje rojstev v starejša leta.

Pričujoče diplomsko delo seveda skuša predstaviti ekonomsko plat vpliva na časovno razporeditev rojevanja otrok, vendar rojevanje ni izključno ekonomsko motivirano in niti ne more biti zaradi pomena človeških odnosov med partnerji. Ravno zato ne smemo izključiti iz obravnave tudi psihološke, biološke, sociološke, kulturne in antropološke vidike, ki jih srečamo v diplomskem delu, vendar se jih zaradi prostorske omejenosti ne da globlje analizirati in se jih le dotaknemo. Od teh komponent je v pričujočem delu, poleg ekonomskega in demografskega, v ospredju predvsem družbeni vidik rojevanja.

Diplomsko delo je razdeljeno na štiri dele. V prvem delu bomo tako predstavili današnjo sodobno reprodukcijo kot oris demografskih razmer rodnosti in vplivov nanjo. Seveda je demografska problematika zelo široko področje, zato bomo obdelali le področje rodnosti, ki se direktno navezuje na trend poznejšega rojevanja oz. odlaganja rojstev otrok. V naslednjih treh delih pa bomo predstavili še ostale pomembne dejavnike, ki privedejo do tega trenda.

Tako bomo v drugem delu govorili o izobraževanju in zaposlovanju, predvsem žensk, ki bolj vplivata na prelaganje rojstev kot pa izobraževanje in zaposlovanje moških. Kljub temu je tudi zaposlitev in izobrazba moških pomemben dejavnik pri prelaganju rojstev.

V tretjem delu bomo predstavili vzroke za podaljšano prebivanje mladih pri starših in čas njihovega prehoda v samostojno stanovanje. Odlašanje odhoda od stanovanja staršev prelaga tudi začetek skupnega prebivanja partnerjev in s tem ugodnih možnosti za nastanek družine.

V zadnjem delu bomo tako govorili ravno o spremenjenih vrstah partnerskih zvez, ki se ne ravnaajo več po tradicionalnih navadah. Razlog, da se prelaga starševstvo, je predvsem odgovornost, ki si jih postavljajo partnerji pred rojstvom prvega otroka in uporaba kontracepcijskih sredstev kot uveljavljen način načrtovanja rojstev. To bomo ravno tako obravnavali.

2. SODOBNA REPRODUKCIJA PREBIVALSTVA

Dogajanje po končanem demografskem prehodu moramo obravnavati v okviru moderne reprodukcije prebivalstva. Sodobna postindustrijska družba je razvila v posamezniku drugačne težnje, kot je to veljajo v okviru predindustrijske in industrijske dobe.

2.1. SODOBNO ŽIVLJENJE

Sodoben tempo življenja postavlja pred mladega posameznika številne izzive. Ker so pogosto družbene norme, ki se jih od mladih zahteva, prevelike, se le-ti znajdejo v zadregi izbirati med nekaj poglobitnimi življenjskimi cilji (služba, družina, urejeno stanovanje, duševno in fizično zdravje) in obilico obrobnih življenjskih ciljev (razne materialne dobrine, hobiji, druženje, pustolovstvo, predajanje užitek idr.).

2.1.1. Kriza družine, kriza vrednot, kriza idealov

Življenje v današnjem svetu in sodobni družbi je podrejeno načelom brezobzirnega pridobitništva in uravnano z računalniki, ob stran pa potiska vse, kar ne služi zadovoljevanju materialnih potreb, potreb po družbeni uveljavi in obvladovanju drugih. Sodobni človek ni v krizi zato, ker globoko v sebi ne bi imel vrednot in moralnih norm-gre le za to, da se ne odloča in ne ravna v skladu z njimi. Na njegove odločitve in vedenje vplivajo številni drugi dejavniki in vse pogosteje tudi prevladujejo (Novak, 1999, str. 9).

Ko se danes mladi znajdejo na razpotju, odločiti se za družino ali ne, se pogosto obotavljajo. Ne zato, ker bi jim družinsko življenje ne pomenilo vrednote, ampak prav zato, ker so otroci in družina zelo pomembni. Življenje postavlja prednje vedno večje zahteve in kritično se sprašujejo, če bodo vsemu temu sploh kos. Nočejo prenaženih odločitev, želijo si zagotoviti kakovostno družinsko življenje (Novak, 1999, str. 9).

2.1.2. Dilema poklic-družina

Prihodnost je pogosto negotova. Tudi družina in otroci so lahko ovira, ki ogroža druge potrebe in življenjske cilje. Mladi tako mnogokrat odlagajo odločitev in prav zaradi tega si velikokrat družine ne ustvarijo. Dilema poklic-družina je vedno neprijetna, ker ima odločitev tako za eno kot za drugo vedno tudi negativne posledice (Novak, 1999, str. 10).

Položaj pri odločanju o nastanku družine je še najtežji pri mladih. Značilno za mlade je, da nimajo ali pa imajo malo delovnih izkušenj in delovne usposobljenosti. V procesu zaposlovanja pa je najpomembnejši kriterij izobrazba, sledijo delovne izkušnje. Mnogokrat jim tudi delodajalci pripisujejo neželene lastnosti, kot so: nestalnost, nestabilnost, manjša odgovornost idr. Pozabljajo pa, da so mladi zelo prilagodljivi in relativno nezahtevni, tako glede višine plače kot glede delovnega časa, ki postaja vse bolj pomemben dejavnik. Mladi so v času šolanja pogosto pripravljene sprejeti slabše zaposlitve, neustrezne glede na njihovo bodočo izobrazbo, zaposlitve za krajši čas in fizično naporna dela, a so kljub temu pogosto v slabšem položaju od starejših. Po končanem šolanju opravljajo začasna, honorarna dela ob hkratnem iskanju redne zaposlitve, delodajalci pa najraje zaposlujejo mlade prav za začasna dela. Ta položaj, v katerem ni stalnih mesečnih dohodkov, vsekakor ne omogoča, da bi si mladi relativno zgodaj ustvarili družino (Valjavec, 2000, str. 4-5). V potrditev temu je dejstvo, da je bil leta 1994 ugotovljen najnižji dohodek na člana gospodinjstva ravno v skupini mladih družin, ki so imeli otroke do 5 let starosti (glej tabelo P1 v prilogi), in je znašal le 26.900 SIT.

2.2. SODOBNA RODNOST

Moderna prebivalstva so prebivalstva, v katerih se je končal demografski prehod. Demografski prehod definiramo kot obdobje zniževanja smrtnosti in rodnosti od visoke na nizko raven (Malačič, 2000, str. 233). Naravni prirastek (j) se izračunava kot razlika med splošnimi stopnjami rodnosti in smrtnosti posameznih držav. Splošno stopnjo rodnosti oz. natalitete (n) računamo na osnovi števila živorojenih in celotnega števila prebivalstva, ponavadi na osnovi letnih podatkov. Splošno stopnjo smrtnosti oz. mortalitete (m) pa izračunamo na podlagi števila umrlih in celotnega števila prebivalstva. V tabeli 1 prikazujemo stopnje naravnega prirastka leta 1999 za Slovenijo in sosednje države, ki ravno tako predstavljajo moderna prebivalstva. Vidimo, da imajo vse negativni naravni prirastek, kar pomeni zmanjševanje prebivalstva in je značilen za skoraj celo zadnje desetletje. V Madžarski je stanje skorajda alarmantno in je predvsem posledica gospodarske nestabilnosti, ki jo je v zadnjem desetletju doživela ta država zaradi tranzicije iz centralnoplanskega v tržno gospodarstvo, kar se odseva na visoki moški smrtnosti.

Tabela 1: Splošne stopnje natalitete, mortalitete in naravnega prirastka (v %) v Sloveniji in sosednjih državah v letu 1999

	n	m	j
Slovenija	8,9	9,7	-0,8
Avstrija	9,6	9,6	-0,0
Hrvaška	9,9	11,4	-1,5
Italija	9,1	9,9	-0,8
Madžarska	9,4	14,2	-4,8

Vir: Recent Demographic Developments in Europe, 2000, str. 123, 163, 316, 355, 556.

Še bolj zanimiv je kazalnik stopnje totalne rodnosti (Tf), ki nam pove število otrok, ki jih v povprečju rodi ena ženska v svoji rodni dobi, s predpostavko, da je doživela starost 49 let. Uporabljamo ga kot kazalnik obnavljanja ali reprodukcije prebivalstva. Vrednost stopnje totalne rodnosti 2,1 pomeni, da bo prebivalstvo s takšno rodnostjo imelo enostavno reprodukcijo (Malačič, 2000, str. 86). Leta 1999 je bila v Sloveniji stopnja totalne rodnosti 1,21, medtem ko je leta 1980 še zadoščala (2,1) za enostavno obnavljanje prebivalstva.

Med kazalnike obnavljanja prebivalstva sodi tudi neto stopnja obnavljanja (Rn), ki nam pove povprečno število živorojenih deklic, ki jih ena ženska rodi v svojem rodnem obdobju, s tem, da je izločena smrtnost žensk do kraja rodne dobe. Vrednost Rn enaka ena pomeni, da ena ženska v svoji rodni dobi rodi povprečno eno deklico in s tem nadomesti samo sebe. Zato je to meja, ki označuje enostavno reprodukcijo (Malačič, 2000, str. 87). V tabeli 2 prikazujemo trend padanja stopenj totalne rodnosti in neto stopenj obnavljanja po letih in državah. V obdobju 1994-1999 prihaja do zniževanja teh stopenj z določenimi nihanji, ki so sicer na sorazmerno nizki ravni, tako da se rodnost v bistvu dejansko neprestano znižuje.

Tabela 2: Stopnja totalne rodnosti in neto stopnja obnavljanja posamično po letih

Stopnja totalne rodnosti									
Leto	1970	1980	1990	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Slovenija	2,12	2,10	1,46	1,32	1,29	1,28	1,25	1,23	1,21
Avstrija	2,29	1,65	1,45	1,44	1,40	1,42	1,37	1,34	1,32
Hrvaška	1,83	1,92	1,67	1,43	1,48	1,67	1,69	1,45	1,38
Italija	2,43	1,64	1,33	1,22	1,20	1,19	1,18	1,15	1,19
Madžarska	1,98	1,91	1,87	1,65	1,57	1,46	1,38	1,33	1,29
Neto stopnja obnavljanja									
Leto	1970	1980	1990	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Slovenija	1,00	1,00	0,70	0,63	0,62	0,62	0,60	0,60	0,59
Avstrija	1,08	0,79	0,70	0,69	0,67	0,68	0,66	0,65	0,63
Hrvaška	0,81	0,89	0,80	0,72	0,75	0,79	0,74	0,70	0,69
Italija	1,14	0,78	0,64	0,59	0,58	0,57	0,59	0,57	...
Madžarska	0,92	0,90	0,89	0,79	0,75	0,70	0,66	0,64	0,62

Vir: Recent Demographic Developments in Europe, 2000, str. 114, 157, 307, 346, 547.

Reprodukcija prebivalstva v ožjem smislu je opredeljena kot obnavljanje ali celo nadomeščanje roda staršev z njihovimi otroki ali še ožje mater z njihovimi hčerami (Malačič, 2000, str. 191). Kot vidimo iz obeh tabel, je rodnost že prenizka, da bi prihajalo do enostavnega obnavljanja prebivalstva. Negativna vrednost naravnega prirastka bo v prihodnje, če se bo stopnjevala, privedla do problemov reprodukcije in do poslabšanja vrste kakovostnih značilnosti prebivalstva. Tako rodnost na individualni ravni ne zagotavlja več niti enostavne reprodukcije.

Osrednjo vlogo v diplomskem delu posvečamo trendu odlaganja rojstev v kasnejša leta. Ta trend je potrjen v tabeli 3. Tako se je povprečna starost ob otrokovem rojstvu vseh kot tudi prvega otroka zvišala. Za prvega otroka je bila leta 1999 v Sloveniji povprečna starost 26,1 let, medtem ko je bila leta 1970 23,7 let. Vsakoletno višanje (v obdobju druge polovice devetdesetih let) povprečne starosti je značilno tudi za Avstrijo, Italijo in Madžarsko, na Hrvaškem pa se je leta 1999 pojavil rahel upad.

Tabela 3: Povprečna starost matere ob otrokovem rojstvu in povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka posamično po letih

Povprečna starost matere ob otrokovem rojstvu									
Leto	1970	1980	1990	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Slovenija	26,7	25,4	25,9	26,8	27,0	27,3	27,5	27,8	28,0
Avstrija	26,7	26,3	27,2	27,5	27,7	27,8	27,9	28,0	28,1
Hrvaška	26,0	25,5	26,0	27,0	27,4	27,6	27,9	27,9	27,8
Italija	28,3	27,4	28,9	29,5	29,7	30,0	...	...	...
Madžarska	25,4	24,7	25,6	26,2	26,4	26,5	26,7	26,9	27,1
Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka									
Leto	1970	1980	1990	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Slovenija	23,7	22,8	23,7	24,6	24,9	25,2	25,5	25,8	26,1
Avstrija	...	...	25,0	25,4	25,6	25,9	26,0	26,1	26,3
Hrvaška	22,0	22,8	24,1	24,8	25,0	25,0	25,2	25,4	25,4
Italija	25,1	25,0	26,9	27,7	28,0	28,3	...	...	...
Madžarska	22,8	22,4	23,1	23,6	23,8	24,1	24,3	24,5	24,8

Vir: Recent Demographic Developments in Europe, 2000, str. 114, 157, 307, 346, 547.

Na podlagi teh ugotovitev ni težko predvideti, da posledično z višanjem starosti ob prvem otroku, prihaja do prelaganja zakonske zveze, vendar pa se ob tem veča tudi delež rojenih otrok, pri katerih njihovi starši (še) niso bili poročeni (tabela 4). V Sloveniji je bilo tako leta 1999 35,4% novorojenih otrok zunaj zakonske zveze, medtem ko je bilo takšnih otrok leta 1970 le 8,6%. Očitno pomen uradno potrjene zakonske zveze v lokalnem občinskem uradu, s katerim se uredijo pravni vidiki takega zakona, nima več takšne teže, da bi zaradi tega morala partnerja hiteti v zakonsko zvezo zaradi rojstva otroka. Posebnost predstavlja Italija in Hrvaška, kjer so ljudje že od nekdaj čutili pomen tradicionalne zakonske zveze. Medtem, ko je delež otrok rojenih zunaj zakonske zveze leta 1999 za Slovenijo, Avstrijo in Madžarsko med 28,0% in 35,4%, je bil v Italiji 9,2%, v Hrvaški pa celo le 8,2%. To vodi k ugotovitvi, da se v Italiji in Hrvaški velika večina (90,8% in 91,8%) otrok rodi znotraj zakonske zveze.

Tabela 4: Povprečna starost neveste ob sklenitvi zakonske zveze in živorojeni zunaj zakonske zveze (v % vseh rojstev) posamično po letih

Povprečna starost neveste ob sklenitvi zakonske zveze									
Leto	1970	1980	1990	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Slovenija	23,1	22,5	23,7	24,8	25,1	25,4	25,7	26,0	26,3
Avstrija	22,9	23,2	24,9	25,8	26,1	26,3	26,5	26,7	27,0
Hrvaška	...	22,1	23,1	23,9	24,3	24,6	24,8	25,0	25,1
Italija	23,9	23,8	25,5	26,3	26,6	26,7	27,0	...	...
Madžarska	21,5	21,2	21,9	22,7	22,9	23,2	23,6	23,9	24,2
Živorojeni zunaj zakonske zveze (v % vseh rojstev)									
Leto	1970	1980	1990	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Slovenija	8,6	13,1	24,5	28,8	29,8	31,9	32,7	33,6	35,4
Avstrija	12,8	17,8	23,6	26,8	27,4	28,0	28,8	29,4	30,4
Hrvaška	5,4	5,1	7,0	7,6	7,6	7,1	7,3	8,1	8,2
Italija	2,2	4,3	6,5	7,8	8,1	8,3	8,3	9,0	9,2
Madžarska	5,4	7,1	13,1	19,4	20,7	22,6	25,0	26,6	28,0

Vir: Recent Demographic Developments in Europe, 2000, str. 113, 115, 156, 158, 306, 308, 345, 347, 546, 548.

2.3. DETERMINANTE RODNOSTI

Odločitev za rojstvo otroka že dolgo ni niti spontana niti pasivna odločitev, ampak zavestna izbira, motivirana s kompleksno mešanico dejavnikov, ki se ne pojavijo vedno in povsod na enak način, vsak pa je nepogrešljivi del med seboj povezanega sistema (Černič Istenič, 1994, str. 64). V okviru determinant rodnosti tako ločimo neposredne vzroke od posrednih dejavnikov rodnosti.

2.3.1. Neposredni vzroki rodnosti

Neposredni vzroki so površinski izraz zapletenega in med seboj na različne načine povezanega delovanja posrednih dejavnikov. Takšne površinske vzroke rodnosti sta kvalificirala K. Davis in J. Blake v naslednji shemi (Malačič, 2000, str. 114):

1. Vzroki, ki vplivajo na vzpostavitev spolnih odnosov.
  - A. Vzroki, ki vplivajo na oblikovanje in ukinjanje skupnosti v reproduktivnem obdobju.
    - i. Starost pri vstopu v spolne skupnosti.
    - ii. Stalni celibat: delež žensk, ki niso nikoli imele spolnih odnosov.

- iii. Obseg reproduktivnega obdobja, preživetega po skupnosti ali med njimi: a) ko se skupnosti razbijejo zaradi razveze, ločitve ali zapustitve in b) ko se skupnosti razbijejo zaradi smrti moža.
- B. Vzroki, ki vplivajo na vzpostavitev spolnih odnosov znotraj skupnosti.
- i. Prostovoljna vzdržnost.
  - ii. NeprostoVOLjna vzdržnost (impotentnost, bolezen, neprostoVOLjna začasna ločitev).
  - iii. Pogostost spolnih odnosov (brez obdobj vzdržnosti).
2. Vzroki, ki vplivajo na vzpostavitev zanositvi.
- A. Plodnost ali neplodnost zaradi neprostoVOLjnih vzrokov.
- B. Uporaba ali neuporaba kontracepcije:
- i. mehaničnih in kemičnih sredstev;
  - ii. drugih sredstev.
- C. Plodnost ali neplodnost zaradi prostovoljnih vzrokov (sterilizacija idr.).
3. Vzroki, ki vplivajo na nosečnost in porod.
- A. Smrtnost plodu zaradi neprostoVOLjnih vzrokov.
- B. Smrtnost plodu zaradi prostovoljnih vzrokov.

Vzroke pod točko 1 imenujemo tudi *vzroki spolnih odnosov*, skupino vzrokov pod točko 2 imenujemo *vzroki zanositve* ter vzroki pod točko 3 imenujemo *vzroki nosečnosti in poroda*. Med neposrednimi vzroki rodnosti ali vmesnimi (intermediarnimi) spremenljivkami so odločilni štirje: odstotek poročenih med prebivalstvom, zaščitenost s kontracepcijo, razširjenost splavov in sterilnost po porodu.

2.3.2. Dejavniki rodnosti

Dejavniki rodnosti delujejo posredno, prek neposrednih vzrokov, in tako oblikujejo rodnost prebivalstva. Dejavnike rodnosti lahko razdelimo v naslednje skupine (Malačič, 2000, str. 115):

- *biološki dejavniki*; sem sodijo pomembne genetske zasnove reprodukcije človeka, dejavniki, ki določajo spodnjo in zgornjo starostno mejo plodnosti, pogostost začasne in trajne sterilnosti, sterilnost po porodu, intrauterine smrti ipd. Biološki dejavniki v sedanjosti nimajo več takšnega pomena, kot so ga imeli v preteklosti, v tradicionalnem tipu reprodukcije.

- *ekonomski dejavniki*; povezani so z ekonomsko vsebino življenja in njegove reprodukcije. Sem sodijo dejavniki kot so: materialna življenjska raven, način proizvodnje, razdelitve, menjave in potrošnje, zaposlovanje žensk, naraščanje stroškov vzgoje otrok, spremenjeni ekonomski odnosi med rodovi. Ekonomski dejavniki vse bolj pogojujejo rodnost.

- *družbeni dejavniki*; sem sodijo dejavniki, kot so: družbenoekonomski položaj posameznika, njegov poklic, izobrazba in kvalificiranost, življenje v vaškem ali mestnem okolju, vloga in

pomen žensk v družbi, spremenjena vloga družine, lokalne skupnosti in celotne družbe na področju reprodukcije idr. Danes družbene reproduktivne norme nimajo več takšnega vpliva na rodnost kot v okviru tradicionalne reprodukcije. Danes stopa vse bolj v ospredje posameznik in njegove lastne norme. Tako so se v sodobnih razmerah uveljavile norme nizkega števila otrok v družini.

- *kulturni dejavniki*; povezani so z motivacijskimi vidiki reproduktivnega obnašanja, kot so: javno mnenje, morala, religiozna in etnična pripadnost, rasa ipd. Prav tako kot se zmanjšuje pomen družbenih dejavnikov reprodukcije, se v sodobni reprodukciji zmanjšuje tudi pomen kulturnih dejavnikov.

- *antropološki dejavniki*; povezani so s človekom samim, njegovim bistvom, eksistenco, smislom in perspektivami. V sodobni družbi se je rojevanje umaknilo iz središča človekovega življenja, bolj kot kvantiteta stopa v ospredje kvaliteta reprodukcije. V sodobnem tipu reprodukcije se je pomen antropoloških dejavnikov rodnosti, zaradi nizke smrtnosti in razširjenosti kontracepcijskih sredstev, ki omogočajo večjo svobodo in možnost zavestnega odločanja o rojstvih, močno povečal.

- *psihološki dejavniki*; delujejo na treh ravneh. Prva raven zajema osebno psihološke dejavnike, kjer človek kot kompleksna osebnost nastopa s svojimi stališči, motivi, voljo, pričakovanji, občutki in čustvi. Druga raven predstavlja medsebojne odnose v majhnih skupinah, v družini in lokalni skupnosti, kjer stopajo v ospredje načini reševanja konfliktov in druga stanja povezana z reprodukcijo. Tretja raven je socialnopsihološka. Na tej ravni se oblikuje družbeno ozračje, javno mnenje, družbene norme in vrednote ter podobno.

Vsi ti dejavniki se medsebojno prepletajo in so na vsaki stopnji razvoja človeške družbe drugačni. Z razvojem človeške družbe se spreminja tudi njihov pomen in vpliv na rodnost.

2.4 SMER VPLIVA DETERMINANT NA RODNOST

Namen diplomskega dela je predstaviti dejavnike, ki najbolj pogojujejo odločitev za otroka. Podrobnejša analiza vseh vzrokov, ki privedejo do tega, je za namene tega diplomskega dela preobsežna. Mnenja različnih avtorjev glede tega, kakšen vpliv imajo ekonomski in drugi posredni dejavniki na rodnost, so zelo neenotna. Razloge za dvom nam vsekakor kaže že dejstvo, da opazamo največje padanje rodnosti ravno v obdobju največjega gospodarskega razvoja.

Preko empiričnih dokazov številnih avtorjev smo vendarle prišli do sorazmerno utemeljenih ocen vpliva določenih dejavnikov na rodnost, ki jih prikazujemo v tabeli 5. Rezultati v tabeli prikazujejo domnevane učinke oziroma smeri odvisnosti med dejavniki ponudbe otrok (biološkimi, vedenjskimi dejavniki), povpraševanja po otrocih (ekonomskimi dejavniki) in povpraševanja po uravnavanju ponudbe otrok (antropološkimi dejavniki) in rodnostjo (odločitvami o dodatnem otroku). Podatki so že nekoliko zastareli (temeljijo na raziskavah iz sedemdesetih let za različne države), zato nam služijo predvsem pri razumevanju logike smeri

vplivanja na rodnost. Jakosti korelacij so seveda glede na kulturne, regionalne in časovne razlike med državami različno močne.

Tabela 5: Vpliv ekonomskih in drugih posrednih dejavnikov na rodnost

Posredni dejavnik, s katerim hočemo vplivati na rodnost	Smer vplivanja na rodnost
<i>Dejavniki ponudbe otrok:</i>	
Verjetnost poroke	+
Starost ženske ob poroki	-
Zdravje	+
Ločena namestitvev bivanja med zakonci	-
Bivanje v razširjeni družini*	? (-)
Zakonska monogamna poroka	? (+)
Tabuji v spolni aktivnosti	-
Smrtnost dojenčkov in otrok	+
<i>Dejavniki povpraševanja po dodatnem otroku:</i>	
Preference do otrok	? (+)
Plača moža	?
Stroški otrok	-
Plača žene	-
Možni zaslužek žene	-
Stroški vzgojnih ustanov	-
Ekonomske koristi otrok (otroški dodatki)	+
<i>Dejavniki povpraševanja po uravnavanju ponudbe otrok:</i>	
Moževa moč pri odločanju znotraj zakona	? (+)
Sporazumevanje med možem in ženo	-
Znanje o kontracepciji	-
Nagnjenost h kontracepciji	-
Dostopnost do kontracepcije	-

* Razširjene družine so družine, v katerih živijo skupaj vsaj tri rodovi ljudi, ki so si v ožjem sorodstvu.

Vir: Cochrane, 1979, str. 66-67.

Med dejavnike, ki potrebujejo več empiričnih dokazov, spadajo stroški časa namenjenih otrokom (plača žene, združljivost vzgoje otrok z delom žene, razpoložljivost substitutov vzgoje otrok). Pomanjkanje podatkovnih rezultatov deloma izvira zaradi tega, ker so bile številne raziskave osredotočene na prisotnost na trgu dela in rodnostjo, ne pa na plačo žene in rodnost. Ekonomisti so zavrgli prejšnji pristop in se preusmerili na drugi, saj lahko plača žene vpliva tako na prisotnost na trgu dela kot na rodnost. Dejavnik, ki si ravno tako zasluži večjo

pozornost je dostopnost do kontracepcije, ki ga bomo podrobneje obravnavali v zadnjem poglavju. Poleg tega poznamo predvsem pet dejavnikov, ki imajo močno empirično podporo. To so verjetnost poroke, starost žene ob poroki, smrtnost dojenčkov in otrok, zaznane ekonomske koristi otrok (otroški dodatki, davčne olajšave) in sporazumevanje med možem in ženo. Ker je dandanes v razvitih državah smrtnost dojenčkov in otrok zelo nizka, ta dejavnik ni več tako pomemben za proučevanje sodobne rodnosti kot je bil nekoč. Ostali dejavniki imajo manj empirične podpore. Številni dejavniki imajo malo ali nič empirične podpore zaradi težav z meritvami ali pa imajo mešano podporo (različno ugotovljene smeri vpliva). V določenih primerih je teoretično sklepanje tako »izsiljeno«, da izgledajo študije navkljub pomanjkanju podatkov enako prepričljive kot tiste, ki so obsežno empirično dokazane (Cochrane, 1979, str. 68-70).

Poglavitni dejavnik, ki v zadnjem stoletju vpliva na padanje rodnosti oz. prelaganje rojstev, je vsekakor izobrazba oz. izobraževanje, ki ga bomo podrobneje obravnavali v naslednjem poglavju.

2.5. TREND ZNIŽEVANJA RODNOSTI V SLOVENIJI

Za najnovejše obdobje hitrega zniževanja rodnosti, ki se je v Sloveniji začelo leta 1981, je značilno naslednje (Šircelj et al., 1995, str. 14):

- nepretrgano zniževanje rodnosti,
- nepretrgano zniževanje rodnosti žensk, mlajših od 25 let,
- počasno, vendar nepretrgano upadanje rodnosti žensk, starih 30 let in več,
- stagniranje rodnosti v starosti 25-29 let, razen v letih 1987-1988, ko opazimo rahel dvig ter
- zviševanje povprečne starosti žensk ob rojstvu otrok po letu 1982.

Rodnost se v Sloveniji torej znižuje od začetka osemdesetih let, od leta 1997 naprej pa se v Sloveniji rodi manj otrok kot umre ljudi (Malačič, 2001, str. 31). V razvitih državah, med katere spada tudi Slovenija, starši ne potrebujejo otrok za delovno silo, niti niso od njih odvisni v primeru bolezni ali v starosti. Starševstvo je danes pretežno čustveno motivirano, te potrebe pa lahko zadovoljijo že z enim oziroma z majhnim številom otrok. Seveda pri tem ne gre prezreti ekonomskih razlogov. V visoko razvitih državah z dolgim šolanjem in s poklicnim izobraževanjem otroci povzročijo stroške do 20-ega leta in čez, ne da bi kaj prispevali v družinski proračun (Stopar, 1988, str. 15).

Na rodnost ima torej poleg starosti vpliv tudi izobrazba in zaposlitev. Povprečna starost matere ob rojstvu prvega otroka se dviga predvsem glede na to, da je manj nenačrtovanih rojstev v najmlajšem starostnem razredu do 20 let (Stopar, 1988, str. 18). Zaradi tega prihaja do upadanja rasti (in s tem števila ljudi) celotne populacije v Sloveniji. Primanjkljaj delovno aktivnih ljudi in otrok zaradi prenizke rodnosti bi lahko v Evropi nadomestili s priseljevanjem

tujcev na njihovo območje. Vendar ta ukrep ni priljubljen že pri večjih narodih (Francozi, Nemci, Italijani idr.), pri katerih tujci ne bi mogli bistveno omajati nacionalne identitete, kaj šele pri malih, med katere spada Slovenija. Težava bo v tem (Malačič, 2001, str. 31), da nas bo tako malo, da tudi drugih ne bomo mogli vključevati v svojo skupnost. S tega vidika bo obstoj majhnega naroda, kot je slovenski, lahko zelo ogrožen.

2.6. VZROKI ZNIŽEVANJA RODNOSTI IN ODLAGANJA ROJSTEV

A.J. Coale in E.M. Hoover povzemata pomen ekonomskega razvoja na zniževanje rodnosti. Spremenjena struktura proizvodnje, zmanjšanje vloge družine kot proizvodne enote, širjenje neosebni sistemov razporejanja dela in zaposlovanje žensk zunaj gospodinjstva, povečuje ekonomsko mobilnost, ki jo je lažje doseči z manjšo družino, in zmanjšujejo ekonomske prednosti velike družine. Ekonomski razvoj pospešuje urbanizacijo, s tem pa postajajo otroci vse bolj breme in ne več vir bogastva kot na vasi. Proces ekonomskih sprememb slabi vpliv tradicionalnih vrednot in navad. Manjša družina je postala norma v mestnem okolju in na zgornjem koncu socialnoekonomske lestvice. Iz večjih mest se širi v manjša mesta, k nižjim dohodkovnim skupinam in celo na vas (Malačič, 2000, str. 239).

Po klasični teoriji demografskega prehoda ljudje zavestno omejujejo velikost družine in težijo k napredku. Omejevanje števila otrok v družini je povezano z neudobnostmi, ki jih povzročajo otroci, nagnjenostjo k egoizmu, ovirami, ki jih otroci lahko pomenijo za napredovanje staršev po družbeni lestvici in z drugimi psihološkimi dejavniki. Rastoči individualizem, povečana raven najrazličnejših želja v razvitem industrijskem okolju in manjša odvisnost posameznika od statusa družine. Družina je izgubila mnoge svoje funkcije na račun tovarne, šole, podjetja in drugih institucij. Pod vplivom mestnega življenja daje družina prednost izboljšanju zdravja, izobrazbe in materialne blaginje posameznega otroka. Predvsem ženske najdejo nove možnosti uveljavitve zunaj družine in materinstva (Malačič, 2000, str. 242).

Norma enega do dva otroka na družino postaja vse bolj trdna in jo bo sorazmerno težko spremeniti. Osnovni problem je, izgleda, v tem, da ženske v bolj razvitih državah niso pripravljene roditi v povprečju dva do tri otroke, ampak rodijo le enega do dva otroka. K temu veliko prispeva spremenjena motivacija za rojevanje otrok, vse večja nestabilnost zakonske zveze, sorazmerno slaba združljivost materinske funkcije žensk z njihovo potrebo po zaposlitvi, konkurenca porabe za otroke z raznovrstnimi in zelo privlačnimi drugimi možnimi porabami družinskega dohodka, pa tudi razne neudobnosti, ki izvirajo iz skrbi za otroke (Malačič, 2000, str. 248). Na primer še pred petdesetimi leti je bilo na trgu veliko del, pri katerih se je bilo mogoče zaposliti le z osnovno šolo. V gospodarstvu enaindvajsetega stoletja pa samo z osnovno šolo ni mogoče dobiti nobene zaposlitve. Torej se je danes že uveljavila norma srednje šole (Malačič, 2001, str. 31).

Ker nas v prvi vrsti bolj zanima odlaganje rojstev kot pa upadanje rodnosti, razložimo povezanost med tema dvema pojavoma. Namreč upadanje rodnosti je močno negativno povezano z odlaganjem rojstev žensk v kasnejša leta (Černič Istenič, 1994, str. 74). Ena od posledic odlaganja rojstev je upad rodnosti. Odlaganje rojevanja je močno povezano tako s spremembami v načinu življenja ljudi (naraščanje deleža žensk med vsemi zaposlenimi, naraščanje deleža žensk med vsemi študenti, zmanjševanje števila porok idr.) kakor tudi s poslabšanjem njihovih materialnih pogojev življenja, to je z zmanjšanimi možnostmi pri reševanju stanovanjskega problema (upadanje števila dograjenih stanovanj). Za višanje starosti ob rojstvu otroka v Sloveniji je »krivo« tudi zmanjševanje priliva migrantov, predvsem s področja bivše Jugoslavije (Černič Istenič, 1994, str. 78-79).

2.7. EKONOMSKI VIDIKI STARŠEVSTVA

Povezanost ekonomije z demografijo, psihologijo in sociologijo je ključna pri obravnavi starševstva. Brez ekonomskih raziskav na področju ekonomike družine (Stropnik, 1997, str. 11) ne bi bilo zanesljivih podlag za politične akcije na področju blaginje otrok in družin z otroki in za utemeljeno odločanje z vnaprej predvidljivimi vplivi posameznih ukrepov.

2.7.1. Potrebe in motivi ekonomskega obnašanja

A.H. Maslow je izdelal znano lestvico ali hierarhijo socialno motiviranih potreb, ki jih utegne človek tudi gospodarsko vrednotiti in »izkoristiti«. S fiziološkimi potrebami vred razločuje pet stopenj (Damjan, Možina, 1995, str. 16) :

1. fiziološke potrebe (lakota, žeja, seks);
2. potreba po varnosti (pred mrazom in vročino, pred sovražniki v naravi in družbi);
3. potreba po pripadnosti; to je pravi družbeni gon, ko človek čuti potrebo, da je »njegov« ali »njen«, v tem je zlasti potreba po ljubezni;
4. potreba po veljavi (upoštevanost v družbi, to je častihlepnost in slavohlepnost, ambicioznost idr.);
5. potreba po uresničevanju samega sebe (oblikovanje svoje osebnosti, doseganje smisla življenja idr.).

Pri uresničevanju samega sebe je človek lik svoje osebnosti in doseganje smisla svojega obstoja v veliki meri izpolnjuje z gospodarskim vrednotenjem in obnašanjem, ne pa s specifično etično osebnim vrednotenjem in obnašanjem. Če bi se ljudje v svoji ekonomski skrbi omejevali res samo na zadoščanje neposrednim življenjskim potrebam, bi lahko črtali vsaj 90% vsega prizadevanja, ki ga ima civilizirani moderni človek. Seveda pa bi pri tem raven življenja padla s sedanje civilizirane višine precej nižje, na mnogo preprostejšo raven, bili bi nekje blizu primitivnega načina življenja, vsekakor predindustrijskega (Damjan, Možina, 1995, str. 17).

Vidimo, kako si človek s sekundarnimi in privzgojenimi potrebami, zlasti pa družbeno nekako kar diktiranimi, umetno komplicira svoj obstoj, se čuti v njem nenehno ogrožen, ne da bi se zavedal, da je dejansko že visoko nad ravni golega obstoja. Tako postaja »moderne človek« žrtev svojega lastnega ekonomskega obnašanja (Damjan, Možina, 1995, str. 17). V tem pogledu postaja starševstvo in zakonsko življenje v očeh mnogih današnjih moških in žensk le občasna, bolj ali manj kratkotrajna življenjska epizoda, le ena v dolgem nizu življenjskih izkušenj in dejanj (Stopar, 1988, str. 34). Na to kaže tudi splošno povečanje deleža števila ločitev glede na število porok v Sloveniji in sosednjih državah (glej tabelo P2 v prilogi).

2.7.2. Odlaganje rojstev hkrati z naraščanjem dohodka

Mnogi avtorji so skušali najti zadovoljiv odgovor na vprašanje, zakaj je rodnost upadla hkrati s porastom dohodka. Feministke in socialni psihologi pravijo, da je razlog v tem, da si ženske z aktivnostjo izven doma pridobivajo dohodke, ki jim dajejo neodvisnost, tako da niso več pripravljene pasivno sprejemati avtoritativne družinske strukture.

T. i. »Čikaška šola« je sprožila precej enoten ekonomski pristop k vprašanju rodnosti (med njimi G.S. Becker, M. Nerlove, T.W. Schultz in R.J. Willis). Čikaška šola razlaga, da je navkljub naraščanju dohodka, rodnost upadla zaradi sprememb vlog spolov in družbenih norm. Stoletni porast vrednosti časa je spodbudil gospodinjstva k substituciji otrok z materialnimi dobrinami v svojem vzorcu porabe, ker so otroci časovno intenzivnejši na enoto koristnosti kot materialne dobrine. Nadomeščanje kvantitete otrok s kvaliteto je povzročilo demografski prehod od visoke na nizko rodnost (Stropnik, 1997, str. 31).

2.7.3. Naraščanje stroškov otrok

T. J. Espenshade (1984, str. 69) našteva 8 glavnih kategorij porabe otrok do 18. leta: hrana, obleka, stanovanje, transport, izobraževanje, rekreacija, zdravstvena oskrba in drugo. Med temi predstavljajo največji delež porabe hrana, stanovanje in transport (glej tabelo P3 v prilogi). Stroški otroka (Stropnik, 1997, str. 39-40) so merilo za to, koliko želijo starši »vložiti« v otroka, nedvomno pa so odvisni od značilnosti posamezne družine. G.M. Brannon in P. Morss sta definirala stroške otroka kot časovno spremenljive vire, potrebne za vzdrževanje in vzgojo otroka določene »kvalitete«. Časovna spremenljivost se med drugim odraža v spremembah sprejetega standarda kvalitete otroka in v naraščanju izobrazbene ravni žensk, zaradi česar se povečujejo stroški materinega časa, namenjenega otroku. Kvaliteta otroka je torej odvisna od povprečnega časa, namenjenega otroku, in od povprečne količine tržnih dobrin in storitev, namenjenih otroku.

Ekonomski učinek otroka na proračun gospodinjstva je sestavljen iz direktnih ali dejanskih stroškov vzdrževanja otroka in indirektnih ali oportunitetnih stroškov (s strani staršev neizkoriščenih možnosti zaslužkov zaradi rojevanja, nege, varstva in vzgoje otrok).

2.7.3.1. Direktni stroški otrok

Dejavniki, ki vplivajo na delež izdatkov za otroke v družinskem proračunu, so po Espenshadu naslednji (1984, str. 29-33): družinski dohodek, velikost družine, vrstni red rojstev otrok, otrokova starost, zaposlitveni status žene, stroški za šolanje, ocena celotnih stroškov za otroka od rojstva pa do konca obveznega šolanja. Espenshade navaja še nekaj dejavnikov, ki pri nas najbrž niso tako aktualni. To so rasa, kraj bivanja in religiozna pripadnost. Kraj bivanja je tudi pri nas lahko upoštevanja vreden dejavnik, predvsem v času šolanja otroka. Takrat se povečajo stroški zaradi prevoza oziroma bivanja v kraju šolanja.

Stroški otroka predstavljajo breme predvsem za družino, v kateri odrašča. Družbeni stroški so razmeroma visoki le v prvem letu otrokovega življenja in to skoraj izključno zaradi solidarnega financiranja porodniškega dopusta (Stropnik, 1997, str. 59). To je vsekakor premalo s strani države.

Na splošno velja, da so izdatki za otroka odvisni od izobrazbe in dohodkov staršev (torej od socialnoekonomskega statusa družine), materinega zaposlitvenega statusa in velikosti družine. Nanje vpliva tudi dejstvo, ali živi družina v velikem mestu ali na podeželju, v kasnejših letih pa tudi značilnosti otrokovega izobraževanja. Tako je Espenshade (1984, str. 25-31) na podlagi podatkov iz leta 1981 izračunal, da so bili najvišji stroški otrok v družinah z visokim socialnoekonomskim statusom, v katerih je bila mati zaposlena in ki so imele le enega otroka. Najnižji stroški na otroka pa so bili v družinah z nizkim socialnoekonomskim statusom, kjer mati ni zaposlena in ki so imele tri otroke (družin z več kot tremi otroki ni ocenjeval). Analiza je dejansko pokazala, da ima število otrok največji vpliv na izdatke na otroka, da pa materina zaposlitev s polnim delovnim časom praviloma lahko nadomesti finančno obremenitev, ki jo pomeni večje število otrok.

Zaradi sprememb v stroških otrok se spreminja tudi življenjska raven družine v času njenega življenjskega cikla. Glede vpliva zaporedja otrok na stroške, si različni avtorji niso enotni. A. Cigno (1991, str. 157) ugotavlja, da empirični rezultati ne omogočajo enotnega sklepanja, saj so nekatere raziskave dokazale povečanje direktnih stroškov na otroka z večanjem števila otrok, druge zmanjšanje vloženega časa na otroka, tretje pa so ugotovile proporcionalnost stroškov na otroka. Stropnikova (1997, str. 72) ugotavlja, da je zaradi ekonomije obsega, ki je prisotna v skupnih stroških gospodinjstva, drugi otrok cenejši od prvega, tretji pa od drugega. Sprememba življenjske ravni po rojstvu otroka je torej nedvomno pomemben dejavnik pri odločanju za število otrok in čas njihovih rojstev.

2.7.3.2. Oportunitetni stroški otrok

Oportunitetne stroške otroka največkrat ocenjujemo v višini izgubljenega zaslužka matere na trgu dela, ker se po rojstvu otroka ni vrnila na delo. Ostala je doma, kjer je negovala, varovala in vzgajala otroka. Če oportunitetne stroške definiramo širše, so v njih vštete nerealizirane družbene in prostočasne aktivnosti, manj ur spanja, skrbi zaradi otrok, izgubo svobode, okrnjenost stikov s prijatelji, zmanjšanje prostega časa, spremembo načina življenja idr.

Različna tržna cena časa mater-zaradi razlik v izobrazbi, delovnih izkušnjah, kontinuiteti zaposlitvenega statusa idr.-pogojuje različno vrednost časa, ki ga namenjajo negi, varstvu in vzgoji otrok (Stropnik, 1997, str. 72). Nekajletna odsotnost z dela ima negativne posledice za do tedaj pridobljena znanja in izkušnje, za poklicno napredovanje ženske ter zato tudi za njene možne kumulativne zasluške do konca delovne dobe (Stropnik, 1997, str. 169).

Naraščanje plač in zmanjševanje prepada med plačami moških in žensk sta gotovo dejavnika, ki v veliki meri pojasnjujeta močan padec rodnosti v razvitih industrijskih državah v povojnem obdobju. Z zviševanjem povprečnih plač, ki jih prejemajo ženske, se rodnost zmanjšuje, elastičnost rodnosti na spremembo plač moških pa je pozitivna in nekoliko manjša (Stropnik, 1997, str. 73). Ugotovitev je na dlani in jo potrjujeta tudi C.A. Calhoun in Espenshade: odlašanje prvega poroda zmanjšuje celotne oportunitetne stroške otrok tekom materinega življenja (Stropnik, 1997, str. 75).

2.7.4. Naraščanje potreb in interesov zaposlenih mater

Iz obsežne literature iz leta 1989 povzema P.K. Robins dokaze, da je bilo povečanje plač najpomembnejši dejavnik, ki je vzpodbudil tako velik porast zaposlovanja žensk. Plače žensk so se povečale predvsem zaradi precejšnjih investicij v človeški kapital (izkušnje, izobrazba in usposabljanje). Istočasno je tehnološki napredek povzročil skrajšanje časa, potrebnega za različna gospodinjstva opravila, kontracepcijske metode so postale učinkovitejše in se je tudi povečalo število razvez. Zaradi tehnološkega napredka in razširjenosti telekomunikacijske opreme je porasel tudi storitveni sektor gospodarstva, ki je zaradi manjših fizičnih zahtev bolj privlačen za ženske in so se s tem zmanjšali predsodki, ki so bremenili matere zaradi prepuščanja otrok vzgoji in varstvu drugih oseb. Zaradi pomena plače se je povečala želja po ublažitvi ekonomskega šoka v primeru možne nepričakovane izgube službe. Ob tem pa je poraslo tudi vladno subvencioniranje stroškov predšolske vzgoje otrok (Stropnik, 1997, str. 84).

Pri analizi slovenskih razmer je Malačič izpostavil dejstvo, da je socialistična družbena ideologija krepila v ženskah zavest, da je zaposlitev izven doma osnovna komponenta njihove družbene vloge, po drugi strani pa se je od njih zahtevalo, da rojevajo otroke. To je po njegovem mnenju povzročalo frustracijo in nižjo rodnost, še zlasti pri višje izobraženih

ženskah. Ta vpliv se je poskušalo minimizirati z ukrepi družinske politike, kot so na primer razmeroma dolg in plačan porodniški dopust, dopust za nego bolnega otroka, otroški dodatki, prednost pri sprejemu otroka v subvencionirano predšolsko vzgojo, širjenje mreže vrtcev (Stropnik, 1997, str. 87) idr.

Zaradi naraščanja potreb in interesov zaposlenih mater se torej pri materah z enim ali dvema otrokoma znižuje želja po rojstvu dodatnega otroka. Praksa vse bolj potrjuje, da ekonomska in socialna blaginja sami po sebi ne spodbujata rojstev (Stropnik, 1997, str. 87), ker sovpadata s spremembami v percepciji družine (kažejo se v naraščanju izvenzakonskih zvez in razvez) in v spremenjeni vlogi žensk (bolj so izobražene, pogosteje se izobražujejo).

Ženske bi morda morale razmisliti tudi o dolgoročnih zdravstvenih prednosti, ki jih lahko imajo z dovolj zgodnjim prvim rojstvom:

- manj boleča menstruacija po porodu; težave z bolečinami ali slabo počutje med menstruacijo ali tik pred njo so po porodu redke (Smith, 1992, str. 218).
- manjša možnost raka na dojkah kot ženske, ki so prvič rodile sorazmerno pozno; pogostost raka na dojkah je večja pri tistih ženskah, ki imajo prvega otroka v poznih dvajsetih ali zgodnjih tridesetih letih (Smith, 1992, str. 212).

Tako bi v prihodnjih letih prihranile pri izdatkih za zdravstveno zavarovanje in, kar je še pomembnejše, ohranile zdravje.

2.7.5. Ukrepi družbe (države) v smeri rodnosti in njihov vpliv na rodnost

Pomembnejši ukrepi, s katerimi lahko družba (država) vpliva na rodnost, so (Stropnik, 1997, str. 94):

- plačan porodniški dopust,
- zdravstveno varstvo matere in otroka,
- otroški dodatki,
- ustanavljanje in subvencioniranje vrtcev,
- socialne pomoči in razne olajšave (na primer davčne) za družine z otroki, še posebej za tiste z večjim številom otrok,
- finančna pomoč družinam s šolajočimi se otroci,
- nedenarne oblike pomoči,
- pomoč družinam samohranilcev,
- pomoč družinam s posebnimi potrebami,
- pogoji zaposlovanja, predvsem mater s predšolskimi otroki,
- pomoč pri reševanju stanovanjskega vprašanja idr.

Čeprav je namen ukrepov države preko družinske politike predvsem povečanje rodnosti, zlasti pri mladih in tistih z nizkimi dohodki, pa žal predpostavljena močna zveza v praksi to ne potrjuje, ne v Sloveniji ne v drugih evropskih državah. Jasno je, da posamični ukrepi nimajo

zadostnega vpliva, ker so pri odločanju za otroke pomembni še številni drugi pogoji in okoliščine materialne ali nematerialne narave, na katere je težko vplivati in jih predvideti na daljši rok (Stropnik, 2001, str. 48).

3. IZOBRAŽEVANJE IN ZAPOSLOVANJE, PREDVSEM ŽENSK

Zaposlenost (po možnosti dve plači) je osnovni pogoj, da si lahko partnerja sploh privoščita otroka. V Sloveniji smo vrsto radikalnih sprememb v zadnjih desetih letih bolj ali manj občutili vsi državljani. Propad socialistične ureditve v vzhodnoevropskih državah in zaradi nastalih kriznih razmer zapora njihovih trgov, razpad Jugoslavije in ukinitve dotedanjega jugoslovanskega trga, vojne razmere, previsoka stopnja inflacije, prehod iz planskega v tržno gospodarstvo, intenzivni procesi prestrukturiranja domačega gospodarstva, številni stečaji in zapiranje delovnih mest, zmanjšanje industrijske proizvodnje, naraščanje števila brezposelnih idr. so le nekatere bistvene značilnosti, ki so v preteklem obdobju opredeljevale trg dela. Po drugi strani se sedaj stanje izboljšuje, leta 1999 je BDP na prebivalca presegel 10.000 USD in tudi zaposlitvene možnosti se izboljšujejo (Kopar, 2000, str. 4).

Kljub temu, da se gospodarsko stanje izboljšuje, še vedno ostaja ukoreninjen razkorak med plačami moških in žensk (tabela 6). Leta 1999 je znašala povprečna slovenska mesečna bruto plača zaposlene ženske s končano srednjo šolo le 85,4% vrednosti moške, med višje in visoko izobraženimi pa je ta razkorak v škodo žensk še večji (77,5-78%). Glede na to, da višanje plač žensk znižuje njihovo verjetnost odločitve za otroka, bi izenačevanje plač med moškimi in ženskami sprožilo dodatno prelaganje odločitev za otroke. Ugotavljamo torej, da izenačevanje plač med spoli ne bi sprožilo želenih učinkov na rodnost in s tem ne bi rešili problema prenizke rodnosti.

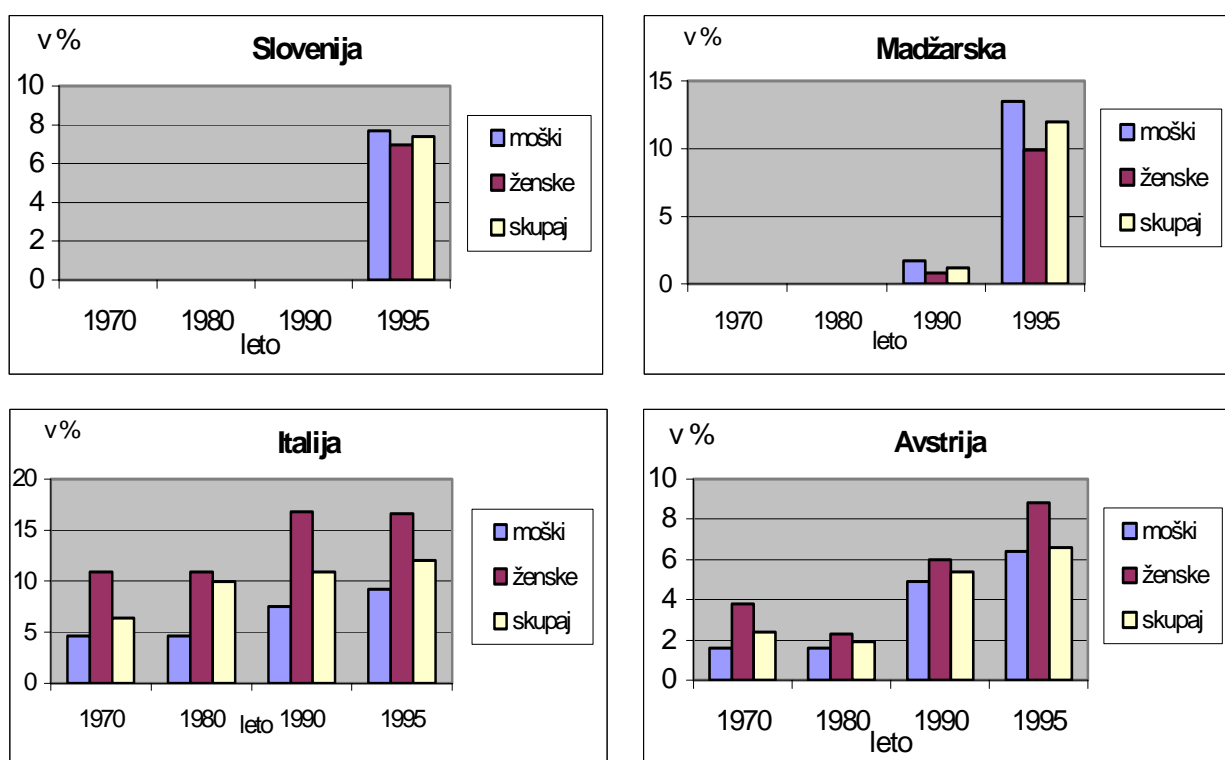
Tabela 6: Povprečne mesečne bruto plače zaposlenih po stopnjah šolske izobrazbe in spolu (v SIT) za leto 1999

Stopnja šolske izobrazbe	Povprečne mesečne bruto plače zaposlenih (v SIT)						
	I	II	III	IV	V	VI	VII
<i>Skupaj</i>	124.124	129.949	138.474	131.733	175.982	250.127	359.246
<i>Moški</i>	138.655	136.310	146.870	143.350	190.514	288.928	402.932
<i>Ženske</i>	98.961	119.929	126.734	113.034	162.616	223.924	313.932
% moške plače	71,4	87,9	86,3	78,9	85,4	77,5	77,9

Vir: Statistični letopis RS 2001, str. 263.

Poleg višine plače je seveda za rodnost pomembna tudi rednost zaposlitve in s tem prejetja dohodkov za preživljanje. Pri naših sosedih (slika 1) je v devetdesetih letih stopnja anketne brezposelnosti v primerjavi z leti 1970 in 1980 narasla, verjetno kot posledica naraščajoče konkurence med podjetji in s tem oblikovanja večjih zahtev po kvalifikacijah, postavljenih s strani delodajalcev. Podoben sklep lahko izvlečemo za Slovenijo, kjer je bila brezposelnost v bivšem socialističnem sistemu izjemno nizka. Leta 2000 je bila v Sloveniji v drugem četrtletju brezposelnost 7,4%, 7,7% pri moških in 7,0% pri ženskah (Statistični letopis RS 2001, internet).

Slika 1: Stopnja anketne brezposelnosti (v %) za Slovenijo in sosednje države po spolu za leto 1970, 1980, 1990, 1995*

* Slovenija in Madžarska v letih 1970 in 1980, ter Slovenija leta 1990, nista izvajali ankete o delovni sili.

Vir: Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region-Standard Country Report-Austria, 1998, str. 56.

Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region-Standard Country Report-Hungary, 1999, str. 50.

Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region-Standard Country Report-Italy, 2000, str. 76.

Statistični letopis RS 2000, str. 243.

Če pogledamo za Slovenijo podrobneje stopnje aktivnosti po starostnih skupinah in spolu v drugi polovici devetdesetih let (tabela 7), ugotovimo, da so se v obdobju petih let pri obeh spolih v starostnem razredu 20-24 let znižale za 7-9%. Največje stopnje aktivnosti so pri obeh

spolih v starostnem razredu 30-34 let, medtem ko so te stopnje pri obeh spolih v starostnem razredu 25-29 let v letu 2000, drugo četrtletje, že znižale pod mejo 90%.

Tabela 7: Stopnje aktivnosti (v %) v Sloveniji po starostnih skupinah in spolu, 2. četrtletje

Starostne skupine	1996	1997	1998	1999	2000
<i>Moški</i>					
15-19	9,9	25,7	24,1	15,6	17,8
20-24	72,2	76,1	71,0	69,1	63,3
25-29	91,8	92,2	92,3	92,1	88,7
30-34	97,2	95,3	95,3	96,9	96,6
<i>Ženske</i>					
15-19	8,9	18,2	15,7	14,6	11,5
20-24	64,1	66,1	67,7	63,2	56,8
25-29	90,3	90,0	89,7	91,9	88,5
30-34	92,6	93,6	91,9	92,5	93,7

Vir: Statistični letopis RS 2001, str. 243.

V svetu smo danes bolj kot kadarkoli priča naraščanju izobraženosti prebivalstva. To velja za prebivalstvo kot celoto, pa tudi za tisto prebivalstvo, ki po svoji starosti spada v skupine, ki se šolajo. Naraščanje pomena izobraževanja je povezano z vse intenzivnejšim prehodom od enostavnega k zahtevnejšemu delu. V proizvodnem procesu, v katerem je vse več avtomatizacije in robotizacije, so potrebni vse bolj izobraženi delavci. Neizobraženi in slabo izobraženi pa so obsojeni na pogosto nezaposlenost (Malačič, 2000, str. 36).

Največ brezposelnih žensk je med iskalkami prve zaposlitve ter med mladimi ženskami. Gre za diskriminatorno obnašanje zaposlovalcev do žensk, ker ti pričakujejo, da se bo ženska po končanem študiju odločila za materinstvo, kar v skladu z zakonodajo pomeni enoletno odsotnost z dela (Kuralt, 1998, str. 38).

3.1. VULGARNOMATERIALISTIČNA VZGOJA V ŠOLAH

Spomenka Hribar (1999, str. 213) govori o tem, da se v slovenskem šolstvu izvaja vulgarnomaterialistična vzgoja z vodilno mislijo: »Nič ni tako sveto, da ne bi moglo biti preseženo.«

Današnja znanost in šolstvo »gojita« ideologijo, ki stremi k pozabi eksistencialističnih vprašanj. V mladih se ubija potreba po iskanju in izražanju njihovega lastnega, osebnega odgovora na ta vprašanja, ki pa jih nedvomno vznemirjajo. Poskus razumevanja sveta in

iskanje svoje osebne resnice pripelje do svojevrstne razdvojenosti mladega človeka v stiku z šolskim in družbenim sistemom, ki preprečuje izražanje te resnice. Rešiti se je skuša na razne načine; ali z iskanjem neke fiktivne identitete v različnih nadomestkih ali z umikom v ravnodušnost (Hribar, 1999, str. 220). Ker so poleg tega tudi čustveno in materialno odvisni od staršev, se zaradi daljšega procesa odraščanja prelaga njihova želja po vzpostavljanju resnejših partnerskih zvez.

Hribar (1999, str. 223) kot priznana slovenska sociologinja upravičeno utemeljuje svoje zahteve do šolskega sistema, ko pravi: »Ne gre za to, naj bi šola mladim vbijala smisel življenja v glavo, temveč da bi razpirala tisto obzorje odprtosti za svet, znotraj katerega se je mogoče najti in utemeljiti kot enkratna, odgovorna in ustvarjalna oseba.«

3.2. SMER VPLIVA IZOBRAZBE NA RODNOST PREKO DETERMINANT RODNOSTI

Izobraževanje ima številne učinke, ki vplivajo na dostop do informacij, vedenjske vzorce in status. Poleg tega se razlikuje relativna vloga izobraževanja pri proučevanju rodnostnega vedenja pri moških in ženskah. Izobraževanje žensk namreč bolj vpliva na zniževanje rodnosti kot izobraževanje moških (Cochrane, 1979, str. 70). Tako v tabeli 8 primerjamo domnevane učinke izobrazbe na celotno rodnost pretvorjene skozi posredne dejavnike, tako za ženske kot za moške, ki smo jih obravnavali že v prejšnjem poglavju. Izobraževanje smo izpostavili, kot najbolj pomemben dejavnik, ki vpliva na trend odlaganja rojstev v starejša leta.

Sicer pri obeh spolih nastopijo pozitivni učinki izobrazbe na rodnost preko zdravja in stopnje spolne aktivnosti. Pri moških je pozitiven učinek ugotovljen še pri bivalni namestitvi med zakoncema, bivanju v razširjeni družini in verjetnosti poroke. Preko vseh ostalih dejavnikov je vpliv delovanja vrste izobrazbe na rodnost, tako moških kot žensk, negativen ali nejasen. Ker večja izobrazba, predvsem moža, znižuje verjetnost nastopa prvih dveh dejavnikov (tako verjetnost odsotnosti moža od žene zaradi delovnih obveznosti kot verjetnost bivanja v razširjeni družini se zniža), se s tem povečuje rodnost. Bolj izobraženi moški se bojo verjetneje poročili, ker bodo njihovi dohodki višji in bodo s tem imeli večjo možnost izbire partneric (Cochrane, 1979, str. 73-74).

Pri ženskah je učinek drugačen, saj če predpostavimo, da se ženske poročijo z vsaj enako izobraženimi moškimi kot so same, se s tem znižuje osnova spremenljivih poročnih kandidatov. Višja izobrazba pri ženskah ravno tako povečuje verjetnost, da se bodo ženske razvezale. Sicer pa je učinek izobrazbe neporočenih žensk na rodnost ravno tako bolj negativen kot je ta pri že poročenih ženskah. Tako izobrazba in izobraževanje vpliva na starost žene ob poroki na nekaj načinov. Izobrazba na splošno povečuje plače in dostopnost do boljših delovnih mest. Ravno tako si izobražene ženske želijo najprej nekaj let delovnih

izkušeni preden se poročijo. Torej izobrazba in izobraževanje žensk ne vplivata le na starost ob poroki, temveč celo na verjetnost poroke v času življenja (Cochrane, 1979, str. 72-73).

Tabela 8: Vpliv izobrazbe na rodnost preko posrednih dejavnikov rodnosti

Učinek izobrazbe (izobraževanja) preko delovanja posrednih in neposrednih dejavnikov, s katerim hočemo vplivati na rodnost	Smer vplivanja na rodnost	
	<i>Moški</i>	<i>Ženske</i>
<i>Dejavniki ponudbe otrok:</i>		
Verjetnost poroke	+	-
Starost ženske ob poroki	?	-
Zdravje	+	+
Ločena namestitvev bivanja med zakonci	+	?
Bivanje v razširjeni družini	? (+)	?
Zakonska monogamna poroka	?	? (+)
Tabuji v spolni aktivnosti	+	+
Smrtnost dojenčkov in otrok	-	-
<i>Dejavniki povpraševanja po otrocih:</i>		
Preference do otrok	-	-
Plača moža	?	0
Stroški otrok	-	-
Plača žene	0	-
Možni zaslužek žene	0	-
Stroški vzgojnih ustanov	0	-
Ekonomske koristi otrok (otroški dodatki)	-	-
<i>Dejavniki povpraševanja po uravnavanju ponudbe otrok:</i>		
Moževa moč pri odločanju znotraj zakona	?	?
Sporazumevanje med možem in ženo	-	-
Znanje o kontracepciji	-	-
Nagnjenost h kontracepciji	-	-
Dostopnost do kontracepcije	-	-

Vir: Cochrane, 1979, str. 71.

Medtem, ko je skorajda jasno, da izobraževanje omogoča višjo plačo žene, je nejasno kako to vpliva na povečanje rodnosti. Na splošno izobraževanje znižuje preference do otrok s spreminjanjem tradicionalnih vrednot in povečuje pozornost k možnim virom zadovoljstva (Cochrane, 1979, str. 75). Očitno je (Cochrane, 1979, str. 78), da je obsežen del negativnega učinka ženskega izobraževanja na rodnost posledica zaposlitvenih možnosti za ženske (višje plače, večja privlačnost razpoložljivih delovnih mest in neusklajenost vzgoje otrok in trga dela).

3.3. POVEČANJE ŠTEVILA LET ZAČETNEGA ŠOLANJA

Če gledamo z zgodovinske perspektive, lahko zaznamo veliko truda v smeri nadaljevanja razvojev po industrijski revoluciji, ki je preusmeril produkcijo gospodinjstev in spremenil ekonomske in vzgojne odnose med odraslimi in otroci v dveh bistvenih smereh. Prvič, vrednost otrokovega časa kot udeleženca ekonomske proizvodnje se je zmanjšala, ker se izločuje mlajše od 15 let s tovarniškega dela. Namesto tega, so otroci postali ovira za produktivni čas staršev, ki ne morejo delati nadur in istočasno skrbeti za otroke. Drugič, ločitev proizvodnje od gospodinjstev povzroča probleme staršem pri vzgajanju otrok, le kako naj se le-ti naučijo živeti. Te spremembe na koncu pripomorejo k temu, da prihaja do porasta masovnega šolanja in z njim nastop modela življenjskega cikla industrijske dobe človeka, pri katerem so faze:

- prehod iz družine v šolo v zgodnjem otroštvu,
- prehod iz šole v službo s tem, da pogosto po puberteti,
- prehod iz službe v upokojev na stara leta tistim, ki si to lahko privoščijo.

Vsaka od teh tranzicij in »žongliranje« odraslih med delom in vzgajanjem otrok je lahko tudi stresno, zato izstopanja ali pa omaganja med prehodi niso tako neznačilna.

Povprečna leta začetnega izobraževanja so potem, ko so rasla počasi, vendar kontinuirano, celo zadnje stoletje, naglo rasla v zadnjem obdobju. The Employment Outlook iz leta 1996, prikazuje primerjavo 18 in 22 let starih moških in žensk vključenih v šolah v letih 1984 in 1994, za 15 držav članic OECD (tudi ZDA). Pri 18-ih je naraslo udejstvovanje v šolah tako fantov kot deklet v vseh 15-ih državah: za fante znaša netehtano povprečje 49% leta 1984 in 64% leta 1994, za dekleta pa 50% in 66%. Dokončana srednja šola je v številnih državah postala norma. Pri 22-ih je ravno tako naraslo udejstvovanje v skorajda vseh 15-ih državah (vseh za ženske in le v Belgiji ne za moške): za fante je netehtano povprečje naraslo iz 20% na 28% in iz 16% na 29% za dekleta. Tercialno izobraževanje je dandanes postalo tako aktualno kot je bilo sekundarno izobraževanje v 20. in primarno v 19. stoletju (Stern, 1999, str. 158).

Naraščanje vpisa na visokošolski študij (visoko strokovni ali univerzitetni program) in s tem trend masivnega šolanja je tudi v Sloveniji najbolj opazna sprememba v devetdesetih letih. K temu so pripomogle tudi slabše možnosti zaposlovanja. Med redno vpisanimi predstavljajo študentke 57,3% vseh vpisanih (tabela 9). Od šolskega leta 1990/91, ko je bilo vpisanih 33.565 študentov, do šolskega leta 2000/01, ko je bilo vpisanih 82.812 študentov, se je delež študentov 2,5 krat povečal.

Tabela 9: Študenti, vpisani na dodiplomski visokošolski študij, po spolu in načinu študija

Šolsko leto	Študenti		Redni		Izredni		Absolventi	
	Skupaj	%žensk	Skupaj	%žensk	Skupaj	%žensk	Skupaj	%žensk
1990/91	33.565	55,6	27.774	55,4	5.791	56,7	...	...
1995/96	45.951	56,9	35.998	56,8	9.953	57,1	...	...
1996/97	50.667	56,6	37.314	56,8	13.353	55,9	...	...
1997/98*	64.678	55,9	40.304	56,8	15.541	53,0	8.833	56,9
1998/99	74.642	56,9	43.654	57,1	20.418	55,7	10.570	58,9
1999/00	77.609	57,3	44.837	57,2	21.361	56,5	11.411	59,2
2000/01	82.812	57,3	46.022	56,8	22.405	57,8	14.385	58,1

* Od štud. leta 1997/98 dalje upoštevamo k skupnemu številu študentov tudi absolvente, ki imajo status študenta.

Vir: Statistični letopis RS 2001, str. 128.

Ženske prevladujejo tudi med tistimi, ki uspešno zaključijo dodiplomski visokošolski študij. Leta 2000 je bilo med vsemi diplomanti na visoki stopnji 59,2% žensk (tabela 10). V obdobju 1961-1991 se je delež moških z najvišjo izobrazbo potrojil, medtem ko se je delež žensk celo poosmeril (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 14).

Tabela 10: Letno število diplomantov in delež žensk med diplomanti visokošolskih študijev

Leto diplomiranja	Diplomanti	% žensk
1990	5.951	59,5
1995	6.419	59,3
1996	7.724	60,3
1997	8.011	61,6
1998	8.612	58,6
1999	9.345	58,9
2000	10.232	59,2

Vir: Statistični letopis RS 2001, str. 130.

Očitno je, da se delež žensk, vključenih v izobraževalni sistem, v odnosu do moških povečuje, prav tako pa tudi delež žensk, ki uspešno končujejo svoje izobraževanje. Razlike so še zmeraj prisotne pri izbiri študija, kar je odraz delitve vlog med spoloma v zasebnem življenju. Poklici, v katerih prevladujejo ženske, so praviloma tudi slabše plačani. Razmerja, ugodna za ženske, pa se na podiplomskem študiju spremenijo. Na podiplomski stopnji študija še vedno močno prevladujejo moški. Razlog za ta premik je iskati v tem, da si v tem času ljudje večinoma začenjajo ustvarjati družino in imajo majhne otroke. Pri tem pa se predvsem ženskam zožujejo možnosti za nadaljevanje študija (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 78).

3.4. VPLIV VRSTE IZOBRAZBE PRI ODLOČITVI ZA ROJSTVO

Eden od presenetljivih trendov rodnostnega vedenja je padanje števila porodov med najmanj izobraženimi ženskami. Medtem, ko je bilo leta 1988 med porodnicami še 26% žensk z osemletko, jih je bilo leta 1995 le še 19,5%, ob tem je delež žensk z osemletko le neznatno upadlo. Generacije, rojene v šestdesetih letih, so ne glede na izobrazbo pričele prelagati rojstva v višje starosti žensk. Tako je povprečna starost mater ob rojstvu prvega otroka porasla s 23 na 25 let (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 10).

Raziskava Rodnostno vedenje Slovencev, ki so jo izvedli leta 1995 in v kateri je bilo anketiranih 4.559 demografsko reprezentativnih oseb, ocenjuje tudi vpliv izobrazbe na rodnostno vedenje (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 46-48). Ocenjene so bile tri različno izobražene skupine, razdeljene na petletne starostne razrede po spolu. Med ženskami s končano najnižjo izobrazbo je med najstarejšimi (40-44 let) polovica (58,5%) prvič rodila pri 21-ih letih, večina (91%) pa pri 25-ih letih. Pri pet let starejši starostni skupini (35-39 let) je več kot polovica (63%) prvič rodila pri 20-ih letih in večina (92%) pri 24-ih letih. Odlaganje rojstev se pojavi že pri pet let mlajši skupini (30-34 let), ki imajo končano najnižjo izobrazbo, kjer se je sicer polovica (54%) odločila za prvega otroka pri 20 letih, večina (92%) pa šele pri 27-ih letih.

Med ženskami s končano srednjo izobrazbo je med najstarejšimi polovica (58,5%) prvič rodila pri 22-ih letih in več kot 90% jih je rodilo pri 31-ih letih. Zelo podobno sta se vedli mlajši dve starostni skupini, le da je starost pri prvem otroku padla na 21 let, ki jo je dosegla večina (nad 50%).

Največje razlike med različno izobraženimi so vidne pri anketirankah z višjo ali visoko izobrazbo. Polovico te skupine se je odločila za prvega otroka pri 24-ih letih, kar je za 3 do 4 leta kasneje kot pri ostalih manj izobraženih. Med anketiranci z osnovno in srednješolsko izobrazbo je polovica moških imela prvega otroka približno pri 25-ih letih, visoko izobraženi pa 2 leti kasneje ne glede na tri starostne skupine. Za starostno kohorto rojenih v obdobju 1966-1970 (25-29 let) to ne velja več. Do 29-ega leta starosti je višje ali visoko izobraženih moških, ki se odločijo za otroka le 29,8%. Vidimo, kako ima vrsta izobrazbe bistveno pozitiven vpliv na starost ob rojstvu prvega otroka.

3.5. IZOBRAŽEVANJE IN ZAPOSLOVANJE ŽENSK Z OTROKI

Stopnja zaposlenosti žensk v Sloveniji je že po tradiciji visoka. Leta 2000, drugo četrletje, je bil delež žensk med vsemi zaposlenimi 46,2% (Statistični letopis RS 2001, internet). Slovenska značilnost je tudi zaposlitev žensk za polni delovni čas (Kuralt, 1998, str. 33). Vse to tudi negativno vpliva na prevzem odločitev za rojstvo otrok.

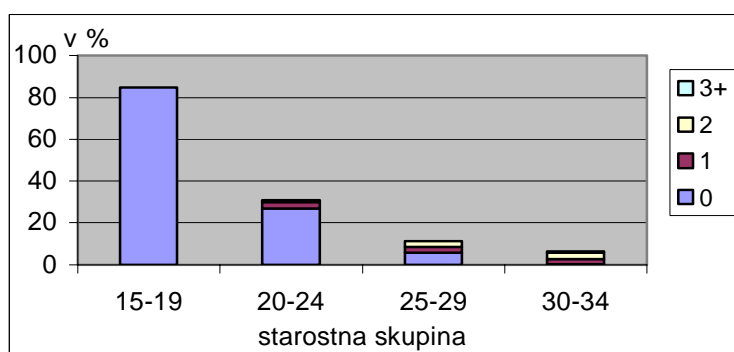
Z naraščajočo vključenostjo žensk v izobraževalnem procesu in na trgu dela pa se povečujejo problemi pri usklajevanju vlog v sferi produkcije in reprodukcije. Nekatere ženske bi želele daljši čas ostati doma pri majhnih otrocih, spet druge bi želele delati s skrajšanim delovnim časom. Vendar je med tistimi, ki v sferi produkcije o tem odločajo, še vedno premalo posluha (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 78).

Razvidno je (slika 2), da se izobražujejo večinoma mlade ženske, ki še nimajo otrok; najmlajše najverjetneje na srednji stopnji in nekaj let starejše na višji in visoki stopnji. Nobena od najmlajših žensk, ki že ima otroke, se ne izobražuje več. Redko se izobražujejo tudi starejše ženske z otroki. Med tistimi, ki imajo zelo majhne otroke, stare od 0 do 2 let in se še izobražujejo, prevladujejo ženske stare 20 do 25 let. Te najverjetneje končujejo študij, ki ga je prekinilo rojstvo prvega otroka. Ženske, ki imajo nekoliko starejše otroke, stare 3 do 6 let, se med vsemi najmanj izobražujejo. Nekoliko več se spet izobražujejo ženske po tridesetem letu starosti, ki imajo že večje otroke.

Iz opisanega lahko povzamemo (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 80):

- da se ženske izobražujejo, dokler nimajo otrok oz. se odločijo za otroka šele, ko se nehajo izobraževati;
- da se s prihodom otrok izobraževanje zanje v glavnem konča;
- da se le redke ženske zopet odločajo za nadaljevanje študija, ko otroci odrastejo.

Slika 2: Delež žensk, ki se izobražujejo (v %), glede na število otrok doma (po starostnih kohortah), za leto 1995

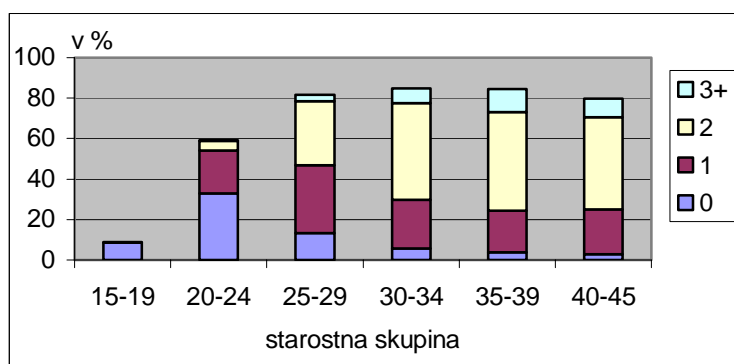

Vir: Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 79, 116.

Kar zadeva zaposlenost žensk (za polni delovni čas) je njihova prisotnost na trgu dela odvisna od njihove starosti: najprej s starostjo narašča, nato pa pri zadnji starostni skupini začenja padati. To lahko vidimo tudi na sliki 3. Med starejšimi ženskami, starimi 30 let ali več, so pogosteje zaposlene za polni delovni čas ženske, ki imajo dva otroke, najmanj pa tiste, ki otrok nimajo. Pri najmlajših ženskah so zaposlene predvsem tiste, ki še nimajo otrok. Med zaposlenimi ženskami, starimi 20 do 25 let, tudi prevladujejo ženske, ki nimajo otrok, vendar

je med njimi precej takih, ki že imajo otroke, najpogosteje enega. Pri še starejših ženskah, starih od 25 do 29 let, je med zaposlenimi ena tretjina mater, ki imajo enega otroka in skoraj toliko mater, ki imajo dva otroke. Žensk, ki imajo tri ali več otrok, je najmanj med vsemi zaposlenimi materami. Težje usklajujejo poklicne in družinske obveznosti. Vendar je pri najstarejših treh starostnih skupinah več zaposlenih mater s tremi ali več otroki kot pa žensk, ki nimajo otrok. Teza, da zaposlitev preprečuje ženskam, da bi imele otroke, za Slovenijo tako ni značilna (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 80).

Slika 3: Delež zaposlenih žensk za polni delovni čas (v %), glede na število otrok doma (po starostnih kohortah), za leto 1995

Vir: Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 81, 117.

V Sloveniji je možnost zaposlitve s skrajšanim delovnim časom zelo malo izkoriščena. Razlog za to tiči predvsem v nepripravljenosti delodajalcev, ki jih delovna zakonodaja ne zavezuje k bolj »prijaznemu« odnosu do družinskega življenja svojih zaposlenih. To možnost bi najverjetneje izkoristile najbolj obremenjene matere, to je tiste, ki imajo dva otroke in najmlajšega starega 3 do 6 let (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 84).

V raziskavi torej še ni bilo zaznati večjega prelaganja odločitve za prvega otroka, povečujejo pa se razmiki med prvim in drugim otrokom v mlajših generacijah. Na to odločitev še najbolj vpliva stopnja izobrazbe: čim bolj so izobraženi, tem kasneje se odločijo za prvega otroka (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 94).

3.6. PROBLEMI ZAPOSLENIH ŽENSK

Večina žensk ima otroke med 20-im in 30-im letom starosti, to je ravno takrat, ko je najbolj pomemben čas za razvoj lastne kariere. Izostanki z dela zaradi rojevanja in varovanja otrok v tem času pomenijo, da ženska ne more doseči vseh potrebnih poklicnih kvalifikacij, kar ji kasneje onemogoča dosegati višja in bolj odgovorna delovna mesta (Kuralt, 1998, str. 5).

Višja izobrazba bolj motivira ženske, da si poiščejo stalno zaposlitev (Kuralt, 1998, str. 15). Čeprav so ženske vsaj toliko sposobne kot moški, empirični podatki kažejo, da ženske še vedno ne dobivajo najodgovornejših mest in nalog v podjetju. Obstaja torej nekakšna nevidna ovira (»stekleni strop«), ki ovira napredovanje žensk. Raziskave kot najpogostejše razlage za to navajajo naporno življenje managerjev (kar seveda čutijo tudi moški), ki je za ženske managerke ponavadi še težje (Jaklič, 1999, str. 300).

Mnogo delodajalcev ob zaposlovanju ženske zahteva, da je le-ta neporočena ali postavi pogoj, čez koliko časa se lahko poroči. Če pa je že poročena, se mora obvezati, da določen čas ne bo imela otrok, ob morebitni nosečnosti pa bo sama dala odpoved. To je sicer protizakonito, a ob današnjem pomanjkanju delovnih mest, ženskam ne preostane nič drugega. Ko se ženska zaposli, ji ostane manj časa za delo v gospodinjstvu. Zato se veliko zaposlenih žensk odloči, da bodo imele otroke šele takrat, ko bodo že razvile svojo poklicno kariero; odločijo se za manj otrok, kot bi jih sicer rade imele. Nekatere se celo odpovejo zakonu in otrokom. Med managerji in direktorji v ameriških podjetjih, ki so ženskega spola, je kar 40% takšnih, ki so brez otrok (Kuralt, 1998, str. 21).

Otroci postavljajo žensko v podrejen položaj na trgu dela, saj za delodajalca pomeni večje število otrok, ki jih ima uslužbenka, večjo odsotnost z dela in zato večjo nezanesljivost (Kuralt, 1998, str. 23). Ženske zato skušajo biti konkurenčne moškim na delovnem mestu tako, da prelagajo odločitev za rojstvo otrok.

4. PODALJŠEVANJE BIVANJA PRI STARŠIH

Med poglavitne vzroke prelaganja rojstev otrok vedno bolj štejemo tudi neugodne stanovanjske razmere in pomanjkanje avtonomije mladih med bivanjem pri starših. Obdobje življenja pri starših se podaljšuje sorazmerno s časom šolanja. Razlogi so: nezaposlenost, stanovanjski problem, daljše izobraževanje, materialna in čustvena varnost ter usluge in pomoč, ki jih starši lahko nudijo mladim. Izbire ni, kar pomeni, da so mladi vanjo ujeti (Valjavec, 2000, str. 36). Bivanje v stanovanju, nad katerim imajo pravni naslov starši ali drugi sorodniki (ne vključujoč partnerja), pomeni namreč problem neavtonomnega stanovanjskega statusa odraslih oseb in neugoden položaj, ki posamezniku ne zagotavlja zadovoljstva.

Cene stanovanj in vseh nepremičnin naraščajo. Povprečen slovenski državljan si brez širše družbene in druge pomoči sam ne more kupiti stanovanja (Žnider, 1999, str. 1). Med poglavitne vzroke za pešanje stanovanjske gradnje štejemo nizko ponudbo ugodnih stanovanjskih posojil, upadanje vlaganja podjetij v gradnjo stanovanj, višanje starosti ob prvi zaposlitvi, pomanjkanje stavbnih zemljišč in spremenjena zemljiška politika, ustreznajemajmnina. V splošnem so majhna vlaganja v stanovanjsko gradnjo značilnost vseh držav na prehodu in so posledica slabih finančnih razmer (Žnider, 1999, str. 25-27).

Število članov gospodinjstev se skozi čas zmanjšuje, tudi kot posledica velikega finančnega napora za pridobitev lastnega stanovanja. Vrednost stanovanj danes samo raste. Vrednost kvadratnega metra garsonjere v Ljubljani je bila konec leta 1995 2.279 DEM, konec leta 1998 pa že 2.876 DEM. Prav tako se je povišala vrednost kvadratnega metra enosobnega stanovanja z 2.000 na 2.680 DEM. Največje povpraševanje, sploh še s strani mladih parov z enim otrokom, je ravno po teh dveh tipih stanovanj (Žnider, 1999, str. 29).

Tabela 11: Povprečne cene kvadratnega metra nakupa stanovanj (v 1000 SIT) za marec 1999

Lokacija	Garsonjere, 1 sobna	1,5 in 2 sobna
Koper	180	166
Kranj	147	142
Ljubljana-center	280	250
Ljubljana-ostalo	230	210
Maribor	123	114
Murska Sobota	114	109
Novo mesto	128	114
Postojna	85	80

Vir: Žnider, 1999, str. 29.

Podatki za marec 1999 (tabela 11) nam dajo primerjavo cen stanovanj. Ravno v krajih, kjer imajo mladi največ perspektive (Ljubljana, Koper) so stanovanja najtežje dostopna.

4.1. KASNEJŠE PREHAJANJE IZ STANOVANJA STARŠEV V PRVO SAMOSTOJNO STANOVANJE

Odhod iz stanovanja staršev v prvo samostojno stanovanje v veliki meri označuje trenutek človekove osamosvojitve in vstopa v odraslost. Njegova dosedanja samoumevnost pa postaja vprašljiva. Namreč do prehoda iz starševskega doma v samostojno stanovanje prihaja, po nekaterih raziskavah sodeč, kasneje, to je pri višji starosti, pa tudi sam prehod postaja postopnejši (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 43).

Vzroki, zaradi katerih mladi zapuščajo dom staršev kasneje kot bi dejansko lahko, so predstavljeni v tabeli 12. Žal anketa ne zajema Slovenije, kljub temu pa je uporabna z vidika razumevanja motivov, ki »držijo« mlade v starševskem stanovanju. Pri vseh državah večina (več kot 50%) mladih moških in žensk meni, da je osrednji razlog za življenje pri starših to, da si odhoda enostavno ne morejo privoščiti. Mlade ženske ta motiv še nekoliko bolj poudarjajo kot mladi moški, pri obeh pa je osrednji motiv. Za italijansko in angleško mladino je drugi najpogostejši odgovor udobje in brezbržnost, ki ga ponuja dom, švedska mladina

daje večji poudarek na pomenu varčevanja, ki omogoča kasneje boljše možnosti za »odskok«, medtem ko avstrijska mladež bolj obsoja slabo razpoložljivost stanovanj, ki jo nudi država.

Tabela 12: Zakaj mladi zapuščajo dom staršev kasneje ?

Kontingent mladih: 15-24 let, v %* odgovorov za leto 1997	Spol	AUT	ITA	FRA	SWE	UK
Si ne morem privoščiti iti stran	<i>m</i>	54,4	69,8	86,2	94,5	75,6
	<i>ž</i>	61,1	73,6	86,1	96,2	81,3
Želim vso udobje, ki ga ponuja dom, brez vseh odgovornosti	<i>m</i>	27,7	42,6	32,1	30,3	43,2
	<i>ž</i>	30,7	41,4	30,2	22,5	41,3
Želim varčevati, da lahko naredim kasneje boljši štart	<i>m</i>	28,0	24,9	32,5	47,2	32,7
	<i>ž</i>	33,4	28,8	37,6	51,5	33,6
Ni dovolj razpoložljivih stanovanj za mlade ljudi	<i>m</i>	46,9	15,7	22,0	28,3	37,1
	<i>ž</i>	43,0	19,0	16,3	38,9	40,3
Starši ne postavljajo tako striktnih pravil mladim doma, kot je bilo v navadi	<i>m</i>	26,7	32,8	32,5	14,3	22,2
	<i>ž</i>	26,6	34,2	28,8	14,3	20,5
Se pozneje poročiti ali oditi s partnerjem kasneje, kot je bilo v navadi	<i>m</i>	29,3	25,9	27,5	20,2	10,0
	<i>ž</i>	27,0	27,8	34,6	24,6	16,4

* Odstotki lahko presežejo 100, saj je na vsako vprašanje sprejemljivih več odgovorov.

Legenda:

AUT- Avstrija ITA- Italija FRA- Francija SWE- Švedska UK- Velika Britanija

Vir: Bardone, Bowers, Sonnet, 1999, str. 63.

4.1.1. Življenjski cikel glede izbire stanovanja

Prebivalstvo z določenimi značilnostmi se pogosteje znajde v stanovanjih določenega tipa. Mladi nosilci gospodinjstva so nadreprezentirani v zasebnih najemnih stanovanjih; srednje stari nosilci gospodinjstva najverjetneje stanujejo v lastniškem stanovanju, ki še ni povsem odplačano; starejši pa najpogosteje prebivajo v povsem odplačanem lastniškem stanovanju (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 44).

Življenjski cikel glede izbire stanovanja zgleda takole: novo poročeni pari začnejo v najetih sobah ali stanovanjih, sledi zaporedje večjih najetih stanovanj in končno prehod v lastniško stanovanje. Dohodek in premoženje v splošnem naraščata s starostjo, ko posameznik napreduje pri zaposlitveni karieri in si nabere prihranke. Zaposleni pari počakajo z rojstvom prvega otroka nekaj let, da v tem času ob dveh dohodkih dovolj prihranijo za polog za nakup stanovanja. Skratka spremembe v velikosti družine in dohodka pogosto vodijo k spremembi stanovanja (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 45-46).

4.1.2. Stanovanjska kariera

H.L. Kendig govori o »lestvici stanovanjske kariere«. Spodnjo stopničko predstavlja *prebivanje v starševskem stanovanju*; prehod iz starševskega stanovanja v *zasebno najemno stanovanje* spremlja prva zaposlitev; sledi *javno najemno stanovanje*, prehod iz njega k naslednji stopnički-*prvemu lastniškemu stanovanju s posojilom*-pa spremljajo še demografsko-zaposlitveni dogodki, kot so »dve plači« (sovpadanje partnerske zveze in zaposlitve), prihranku idr. Na vrhu lestvice je *lastniško stanovanje, ki je že povsem odplačano* (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 47).

Med relativno skritimi, a pomembnimi pojavi, je zlasti »hiter skok v prvo lastniško stanovanje«. Do tega pride ob sovpadanju višje izobrazbe in odloženega rojstva prvega otroka. Gre za izbiro zaposlenih parov, da za nekaj časa nadaljujejo s svojo zaposlitveno kariero in počakajo z otrokom (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 47).

4.1.3. Učinek privatizacije stanovanj

R. Forrest in A. Murie, P. Boelhower in K. Duffy govorijo o učinku privatizacije stanovanj na razpoložljivost stanovanj. Ugotovili so, da se je zaradi zmanjšanja števila javnih najemnih stanovanj tudi poslabšala razpoložljivost cenovno dosegljivih stanovanj. To je prizadelo predvsem tiste skupine prebivalstva, ki redkeje vstopajo v lastniška stanovanja—zlasti manjša, samska in enostarševska gospodinjstva ter mlajše in manj premožno prebivalstvo. Ti trendi so opazni tudi v Sloveniji. Podatki kažejo, da se ni zmanjšala le dostopnost najemnih stanovanj, ampak tudi nekomercialnih stanovanjskih posojil, katerih obseg je sredi devetdesetih let znašal manj kot desetino obsega pred dvema desetletjema (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 49).

4.1.4. Demografske spremembe v gospodinjstvih

Po D. Myersu sodijo med ključne demografske spremembe v sedemdesetih letih: manjšanje števila članov gospodinjstva, porast samskih in enostarševskih gospodinjstev, večanje števila gospodinjstev nasploh, zlasti tistih, kjer je nosilec mlajša odrasla oseba. Poleg porasta števila gospodinjstev in zmanjšanje velikosti gospodinjstev, pa D. Avramov ugotavlja, da splošni trendi kažejo na porast neklasičnih oziroma nedružinskih tipov gospodinjstev (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 49).

V šestdesetih in sedemdesetih letih je namreč sovpadalo več sprememb: povečalo se je število mladih odraslih oseb-te so odgovorne za večino novo nastalih gospodinjstev; dvignila se je starost ob poroki in povečala stopnja razvez; rodnost je padla na zelo nizko raven, rojstvo otrok v zakonskih zvezah se je preložilo na poznejši čas. Posledica teh trendov je po J. Sweetu ta, da sta se izrazito povečala deleža mladih samskih gospodinjstev in gospodinjstev

razvezanih oseb, zmanjšal pa se je delež gospodinjstev, ki so jih sestavljali poročeni pari z otroki. Večja stopnja priseljevanja, visoka izobrazba in visok dohodek prebivalstva prispevajo k večjemu obsegu prebivanja v nedružinskih gospodinjstvih. Med tistimi, ki živijo v teh netradicionalnih bivanjskih oblikah, je nadreprezentirano mlajše odraslo prebivalstvo (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 49-50).

4.1.5. Prehod iz starševskega v samostojno stanovanje

Čas odhoda (starost ob odhodu); za Slovenijo, kot pravi Rener, obstaja ocena, da se ta starost veča. To je pokazala tudi študija Rodnostno vedenje Slovencev, ki je tudi ugotovila, koliko odstotkov neke kohorte je zapustilo dom staršev do določene starosti. Tako so npr. ugotovili, da je do starosti 24 let odšlo od staršev nekaj čez 40% moških, ki so bili pri anketiranju stari med 20 in 24 let, ter blizu 80% tistih, ki so bili stari 40 do 45 let. Omenimo lahko tudi posredni podatek, da je odstotek prebivalstva, starega med 25 do 34 let, ki prebiva v stanovanju staršev med letoma 1984 in 1994 porasel od 30% na 41% (Rodnostno vedenje Slovencev, 2001, str. 31).

Destinacija – prvo samostojno stanovanje; po Kendigovem konceptu stanovanjske lestvice je najbolj tipična prva stopnička v samostojni stanovanjski karieri mladih začasno zasebno najemno stanovanje. Raziskava, opravljena na Nizozemskem leta 1994, je ugotovila, da skoraj vse prestope iz najemnega v lastniško stanovanje naredijo pari in jedrne družine. To, kar pripelje mlade pare iz najemnega stanovanja v lastniško, so naslednje zaporedne okoliščine:

- par vzpostavi stabilno partnersko zvezo,
- par vstopi v skupno gospodinjstvo,
- pozitivna sprememba dohodka v paru,
- situacija za nakup stanovanja,
- prehod para iz najemnega v lastniško stanovanje,
- nastanek družine (otrok).

Ko so analizirali vse pare, ki so kasneje postali družina, so ugotovili, da je bilo med njimi kar 84% takšnih, ki so prestopili iz najemnega stanovanja v lastno v treh letih po sklenitvi partnerske zveze (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 53).

Dejavniki prehoda; dejavniki, ki vplivajo na čas in destinacijo prehoda iz stanovanja staršev v prvo samostojno stanovanje, so po K. Nilssonu in M. Strandthu (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 54-56):

- *Strukturni dejavniki*: zgodovinsko družbene okoliščine, večanje števila samskih gospodinjstev, odloženo starševstvo, razmere na trgu stanovanj (razpoložljivost, cene, najemnine, stanovanjska posojila).
- *Osebne preference*: osebne značilnosti, identiteta, življenjski slog, vrednote in drugo, kar je povezano s samim procesom odraščanja.

- *Posameznikovi viri*: znanje, socialni kapital, vključenost v družbena omrežja, zdravje, finančni viri, zaposlitev.
- *Stanovanjske razmere v domu staršev*: mladi zapustijo dom staršev bolj zgodaj, če je ta majhen, in kasneje, če je prostornejši (več kot soba na osebo).
- *Partnerstvo*: skupno prebivanje neporočenih partnerjev, ki lažje deli stanovanjske stroške.
- *Spol*: mlade ženske zapustijo starševski dom prej kot mladi moški in sicer okoli dve leti in pol prej. Vzrok za ta pojav so socializacijski vplivi, ki so povezani s spolnimi vlogami. Starši od mladih žensk pričakujejo večji prispevek pri gospodinjskih delih in jih bolj nadzorujejo kot mlade moške.

Da bi dokazali, da mladi v Sloveniji res podaljšujejo prebivanje pri starših, si pogledjmo tabelo 13. Anketiranci/ke, rojeni/e leta 1971 in ki so torej bili v času ankete stari/e 24 let, so že precej bolj »zavlačevali« odhod od staršev kot največ 5 let starejša starostna kohorta, rojena v letih 1966-1970.

Tabela 13: Delež anketirank/cev, ki so zapustili dom staršev do svojega 24-ega leta (v %), po starostnih skupinah za leto 1995

	Starostne skupine ob anketiranju				
	24	25-29	30-34	35-39	40-44+
<i>Moški</i>	46,6	73,2	74,2	73,5	77,6
<i>Ženske</i>	50,7	77,4	80,5	82,0	80,7

Vir: Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 98-99.

Slovensko prebivalstvo pri prehodu v samostojno stanovanje zaostaja za drugimi državami (tabela 14). Tako je leta 1995 76,2% 30 let starih moških že zapustilo dom staršev ob medialni starosti 26,9 let. Za ženske je prehod hitrejši (mediana je pri 24,2 letih, torej 2,7 let prej pri moških) in bolj intenziven (83,9% vseh žensk zapusti dom staršev do 30-ega leta). Če primerjamo Slovenijo z ostalimi državami opazimo, da Slovenci, tako moški kot ženske, bolj odlagamo odhod kot ostali. Švedska in Nizozemska sta lahko vzor, saj skoraj vsi moški in ženske pri 30-ih letih ne živijo več s starši, ravno tako pa ta odhod izvedejo dosti prej. Vidimo, da moški zapusti dom staršev v Sloveniji 6,5 leta kasneje kot na Švedskem in 5,5 leta kasneje kot na Nizozemskem; ženska pa 5 oziroma 4,5 let kasneje. Izpostavimo tudi primerjavo teh dveh severozahodnih evropskih držav, Slovenije in še dveh tranzicijskih držav (Poljska, Madžarska) glede starostnega razmika med spoli. Slednji državi namreč izstopata po večji razliki med spoloma ob starosti odhoda (ženske odidejo 3 leta prej kot moški), medtem ko je ta razlika v Švedski in na Nizozemskem manjša (le 1 do 1,5 let).

Tabela 14: Države po % tistih, ki so zapustili dom staršev do 30-ega leta starosti ter starost (mediana) v letih ob odhodu po spolu

	<i>Moški</i>			<i>Ženske</i>		
	30 let	Mediana	Vzorec	30 let	Mediana	Vzorec
Slovenija	76,2	26,9	172	83,9	24,2	186
Poljska	63,3	25,6	3764	72,8	22,6	3875
Avstrija	75,9	22,7	1536	87,3	20,4	4558
Madžarska	85,8	24,2	360	94,5	20,9	220
Švedska	96,5	20,3	660	98,5	19,1	641
Nizozemska	98,4	21,3	452	99,3	19,6	553

Vir: Gnidovec, Mandič, 2000, str. 60.

Temeljne ugotovitve pri prehodu iz starševskega v samostojno stanovanje so:

- Prehod je hitrejši pri tistih, ki še niso poročeni oz. še ne živijo v kohabitaciji.
- Tisti, ki imajo otroka, se preselijo kasneje kot tisti, ki ga nimajo. Vendar pa je razlika med moškimi, ki imajo otroka in tistimi, ki ga nimajo, večja kot je razlika pri ženskah.
- Zaposleni dlje časa ostanejo pri starših in poskušajo v tem času prihraniti dovolj denarja za nakup (gradnjo) samostojnega stanovanja (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 64).
- Poročeni se odselijo iz stanovanja staršev v povprečju starejši kot tisti, ki niso poročeni.
- Ženske, ki imajo zaposlitev, so v povprečju starejše ob prehodu v prvo samostojno stanovanje, kot pa tiste, ki niso zaposlene (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 66).

V Sloveniji je opazna posebnost, da so zelo nadreprezentirana lastna stanovanja kot začetne točke stanovanjske kariere. Gre zlasti za stanovanja, ki so pridobljena z gradnjo. Tako zaposleni pari vse dlje varčujejo za nakup ali gradnjo lastnega stanovanja in odlašajo s prvim otrokom (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 67). Lahko bi celo rekli, da naša družba za tisto, kar prihrani pri stanovanjski oskrbi, plača pri demografiji.

Verjetno daje zgodnejši odhod od staršev več priložnosti za oblikovanje lastnega, od staršev različnega življenjskega sloga, in to ne le zaradi manjše izpostavljenosti izvorni družini, ampak tudi večje vključenosti v druge socialne tvorbe, kot so prijateljske in vrstniške skupine, skupnost študentov (stanovalcev) v študentskih domovih idr., pa tudi partnerske zveze. Pri nas je, denimo, ugotovljeno, da se zmanjšuje zanimanje za vstop v kakšno koli partnersko zvezo, tako zakonsko kot izvenzakonsko (Gnidovec, Mandič, 2000, str. 68).

Podaljšanje skupnega življenja s starši je torej splošna tendenca v razvitih državah. Povezana je z daljšim šolanjem mladine, brezposelnostjo in novimi oblikami življenja v dvoje (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 32). To je en od pomembnih vzrokov višanja starosti ob rojstvu otroka.

5. SPREMINJANJE ODNOSOV IN NOVE ODGOVORNOSTI MED PARTNERJI

Med mlajšimi generacijami prihaja do prelaganja vstopa v partnersko kohabilitacijo, ravno tako prelagajo zakonsko zvezo in to kljub rojstvu otroka. Izredno dobro so seznanjeni z uporabo kontracepcijskih sredstev, s katerimi načrtujejo rojstva na čas, ko bodo lahko kvalitetno prevzeli odgovornost za vzgojo otrok. Rojstvo otrok že dolgo ni več stvar naključnih okoliščin. Mladi se vedno bolj zavedajo dolžnosti in odgovornosti, ki nastanejo z oblikovanjem družine.

5.1. DANAŠNJI POMEN DRUŽINE

Nastanek sodobnih javnih služb je družini odvzel velik del funkcij socialne varnosti. Šole, bolnice, invalidsko in pokojninsko zavarovanje so zmanjšali odvisnost posameznika od družine. Postopoma so izginjale tradicionalne norme in običaji, ki so bili deloma nadomeščeni s pravnimi predpisi sodobne države. Država še ščiti družino, vendar je njeno varstvo slabše in manj učinkovito od tradicionalnih norm. Družina je danes mnogo bolj nestabilna kot v preteklosti, kar prispeva k razvejanosti družinskih oblik. Med vsemi funkcijami družine je ostala še najbolj nespremenjena njena reproduktivna funkcija. Te funkcije ji ostale družbene institucije niso uspeli in ne mogle prevzeti. Sodobna družina rojeva mnogo manj otrok kot v preteklosti, vendar največji del rojevanja še vedno poteka v okviru družine. Družina je kljub vsem spremembam še vedno zelo pomembna institucija za socializacijo otrok. Na osnovi vsega tega lahko sklenemo, da doslej v razvoju človeške družbe ni prišlo do nastanka kakršnegakoli resnejšega nadomestka družine (Malačič, 2000, str. 65).

Pomen dosedanjega razvoja in preobrazb družine za demografijo je nedvomno zelo velik. Izguba ekonomskih in vrste družbenih funkcij družine je na nek način izpostavila tiste funkcije družine, ki so za demografijo še posebej pomembne. Če upoštevamo vsesplošno razširjenost načrtovanja družine v razvitem delu sveta, se moramo zavedati, da je skupnost moškega in ženske, do katere pride s poroko ali nastankom izvenzakonske skupnosti, temeljna celica za sprejemanje reproduktivnih odločitev (Malačič, 2000, str. 65).

5.2. KASNEJŠE VSTOPANJE V PRVE PARTNERSKE ZVEZE

Pri procesu vstopanja v prve partnerske zveze opazamo v zadnjih desetletjih določene spremembe. Pri vsaki mlajši starostni kohorti se vse močneje izraža dejstvo, da interes za poroko kot prvo partnersko zvezo popušča in da moški in ženske vse več časa preživijo v kohabilitacijah. Poleg tega je moč tudi opaziti, da se zmanjšuje interes za vstop v kakršnokoli partnersko zvezo: izrazito se zmanjšujejo deleži tistih, ki so imeli oz. imajo osebno izkušnjo

živeti s partnerjem. To zmanjševanje je še posebej očitno pri najmanjših dveh starostnih skupinah (15-19 in 20-24 let). V primerjavi z drugimi starostnimi skupinami izstopata tako glede vstopanja v zveze, ki so se začele s poroko, kot tudi glede vstopanja v zveze s statusom kohabilitacije. Pri moških, ki že po tradiciji vstopajo v partnerske zveze nekaj let kasneje kot ženske, je ta trend še izrazitejši (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 32). V tabeli 15 vidimo, da je razlika v deležu med 24 let starimi anketirankami/ci, ki so vstopili v kakršnokoli zvezo, in starostno kohorto 25-29 let, ki so vstopili v kohabilitacijo do 24-ega leta, zelo opazna (več kot 30%) tako pri moških kot ženskah. To potrjuje dejstvo, da mlajše generacije odlagajo prebivanje s partnerjem in namesto tega raje živijo še naprej pri starših. Vse to tudi pomeni, da se prelagajo tudi odločitve za rojstvo otroka.

Tabela 15: Delež anketirank/cev, ki so prvič vstopili v kakršnokoli partnersko zvezo s kohabilitacijo do svojega 19-ega in 24-ega leta (v %), po starostnih skupinah za leto 1995

Delež vstopa anketirank/cev v prvo partnersko zvezo:	Starostne skupine ob anketiranju					
	a) 19	a) 20-24 b) 24	25-29	30-34	35-39	40-44+
a) do 19-ega leta starosti						
<i>Moški</i>	0,0	2,4	6,8	6,8	6,4	5,8
<i>Ženske</i>	3,7	25,9	3,1	3,9	4,0	30,1
b) do 24-ega leta starosti						
<i>Moški</i>		22,3	55,4	56,5	58,4	61,4
<i>Ženske</i>		48,7	83,8	79,5	84,9	82,5

Vir: Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 100, 102.

Prednost, ki ga imajo izvenzakonske zveze nasproti zakonskih, je vendarle v tem, da so zveze, ki so se začele kot kohabilitacije in kasneje prešle v zakonske zveze, bolj trdne od zvez, ki so se začele s poroko (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 40). Takšne zveze tudi kvalitetneje prevzamejo skrb in vzgojo svojih otrok, ko se za njih odločijo.

5.3. SPREMINJANJE VRST PARTNERSKIH ZVEZ OB ROJSTVU PRVEGA OTROKA

Vrsta partnerske zveze ob rojstvu prvega otroka se je v zadnjih 30-ih letih precej spremenila od prevladujoče zakonske zveze do relativnega ravnovesja med formalnimi in neformalnimi zvezami. Seveda je ob tem dogodku (tabela 16) večina, tako pri ženskah kot moških, pričakala otroka v partnerski kohabilitaciji (moški v 86,9%, ženske pa v 84,9%), medtem ko so ostali moški in ženske pričakali otroka v samskem statusu (ni prebival s partnerjem). Večina najstarejše generacije obeh spolov (80%) je bila ob tem poročena, medtem ko se je le

polovica najmlajše skupine odločila za poroko pred rojstvom prvega otroka. Očitno so anketiranci/ke starejših kohort bolj navezovali/e rojstvo z zakonsko zvezo. V mlajših starostnih razredih pa to navezovanje ni več tako pomembno, kar kaže, da so se vrste in odnosi do partnerskih zvez spremenili. Sorazmerno temu se je delež žensk, ki se ob rojstvu prvega otroka živle s partnerjem v skupnem gospodinjstvu, povečeval od 5,6% pri starejši (1956-1960) na 26,5% pri mlajši starostni kohorti (1971-1975). Pri moških je gibanje zelo podobno. Nasprotno pa se je delež samskih mater pri mlajših kohortah le nekoliko povečal (od 14,9% na 21,9%), delež samskih očetov pa celo zmanjšal (12,6% na 11,1%). Tako so pri mladih ženskah ob rojstvu prvega otroka vse tri oblike partnerske zveze (poročeni, izvenzakonske zveze, samski) približno v razmerju 50:25:20 (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 44-45).

Tabela 16: Delež anketirank/cev po vrsti partnerske zveze pri rojstvu prvega otroka (v %) po starostnih razredih in spolu za leto 1995

Vrsta partnerske zveze	Starostne skupine ob anketiranju						Skupaj
	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40+	
<i>Moški</i>							
poročeni	...	58,8	63,1	66,0	79,8	80,0	73,1
partnerska zveza	...	30,1	25,8	18,1	7,8	7,4	13,8
samski	...	11,1	11,1	15,9	12,4	12,6	13,1
<i>Ženske</i>							
poročeni	46,5	51,6	68,4	69,9	77,9	79,5	72,3
partnerska zveza	53,5	26,5	16,9	14,7	8,8	5,6	12,6
samska	...	21,9	14,7	15,4	13,3	14,9	15,1

Vir: Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 45.

5.4. POMEN NAČRTOVANE RODNOSTI

V času prehoda od naravne k načrtovani rodnosti se v družbi oblikuje načrtovanje družine ali starševstva kot način življenja. V današnjih razvitih državah sveta, kjer prevladuje sodobni tip reprodukcije prebivalstva, se je načrtovanje družine razširilo tako rekoč na celotno prebivalstvo. Ljudje se zavestno odločajo o tem, kdaj bodo rodili otroke, koliko jih bodo rodili in kakšni bodo razmaki med porodi. Razširjenost načrtovanja družine se kaže v prevladi modela družine z enim do dvema otrokoma. Ob takšnih ugotovitvah se nam samo po sebi postavlja vprašanje, kako prebivalstvo dosega svoje načrte. Odgovor je zelo preprost. V sodobnih razvitih državah ljudje načrtujejo rojstva s pomočjo uporabe kontracepcijskih sredstev in splava. V času demografskega prehoda so se postopoma razvila zelo učinkovita sodobna sredstva kontracepcije, vse bolj pa se je širilo tudi znanje o teh sredstvih in njihova

uporaba. Tehnični napredek in raziskovalno delo pa zagotavljata nadaljnje izpopolnjevanje modernih kontracepcijskih sredstev (Malačič, 2000, str. 111-112).

5.4.1. Splavi

Statistični podatki kažejo, da se je število splavov v Sloveniji v zadnjih letih zmanjšuje, kar kaže na uveljavljanje odgovornega kontracepcijskega vedenja. Leta 1980 je bilo število splavov 19.339, leta 1990 14.731 in leta 1999 9.041. Kljub temu pa se razmerje med splavi in rojstvi ni veliko spremenilo. Razlog je v zmanjševanju rodnosti.

Tabela 17: Število splavov na 1000 prebivalcev za Slovenijo in sosednje države po letih

Število splavov na 1000 prebivalcev						
Leto	1970	1980	1990	1997	1998	1999
Slovenija	...	9,55	7,37	4,89	4,56	4,39
Avstrija	2,09	3,10	0,45	0,29	0,29	...
Hrvaška	8,73	10,40	8,24	2,19	1,98	1,77
Italija	...	3,68	2,84	2,23	2,14	...
Madžarska	18,60	7,55	8,72	7,34	6,82	6,55

Vir: Recent Demographic Developments in Europe, 2000, str. 113, 123, 156, 163, 306, 316, 345, 355, 546, 556.

Pomen (vpliv) splava kot dejavnika rojevanja se znižuje (tabela 17). Ravno tako ga ob današnjem sodobnem prebivalstvu ne moremo opredeliti kot uporabnega načina kontracepcije. Splav je le skrajna možnost, ki omogoči prekinitev razvijanja in življenja zarodka v primeru nezaželenega otroka ali v primeru, če je ogroženo zdravje nosečnice.

5.4.2. Kontracepcijsko vedenje

Vzorci kontracepcijskega vedenja so zelo zapleteni, saj so odvisni predvsem od lastnosti različnih kontracepcijskih metod, individualnih značilnosti uporabnika in njegovega partnerja, njihovih reproduktivnih namenov kot tudi od dostopnosti, kulturnih in drugih dejavnikov v družinskem in družbenem okolju. Pogoste so prekinitve uporabe kontracepcijske metode, na primer zaradi načrtovane zanositve ali spremembe v partnerski zvezi (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 54).

Če pri analizi pogostnosti uporabljenih kontracepcijskih metod upoštevamo tudi delež odsotnosti uporabe, med vsemi kdajkoli uporabljenimi kontracepcijskimi metodami (več kot 3 mesece) največji delež predstavlja hormonska kontracepcija (tabela 18). Zanesljiva

(sterilizacija, hormonska kontracepcija, maternični vložek, diafragma in kondom) in nezanesljiva kontracepcija (prekinjen odnos, občasna vzdržnost) sta bili torej prisotni v razmerju 2,5:1. Razlike med spoloma so precej majhne, vendar spolno značilne: anketiranke sporočajo o pogostejši uporabi ženskih kontracepcijskih metod in anketiranci o pogostejši uporabi moških kontracepcijskih metod (kondom, prekinjen odnos). S starostjo se delež uporabe zanesljive kontracepcije zmanjšuje in doseže najnižjo točko v obdobju najvišje rodnosti pri ženskah v starostni skupini 25-29 let in pri moških v starostni skupini 30-34 let (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 57-58).

Tabela 18: Razporeditev splošne uporabe in neuporabe kontracepcijskih metod (v %) kdajkoli v življenju anketirank in anketirancev za leto 1995

Kontracepcijske metode	<i>Moški</i>	<i>Ženske</i>
neuporabniki	10,8	6,3
sterilizacija	0,3	1,1
sterilizacija partnerja	0,7	0,0
hormonska kontracepcija	29,5	34,1
maternični vložek	11,3	16,1
diafragma	4,8	4,5
kondom	16,4	11,8
občasna vzdržnost	9,5	10,9
prekinjen odnos	16,7	15,0
drugo	0,1	0,2

Vir: Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 113.

Od 3610 anketiranih, ki so kdajkoli uporabili kontracepcijo (tudi manj kot 3 mesece), jih je nekoliko več kot polovica (53,7%) uporabila kontracepcijo že ob prvem spolnem odnosu. V povprečju so se moški odločali v nekoliko večjem odstotku (58,5%) kot ženske (50,6%), vendar so razlike med spoloma v starostnih skupinah precejšnje. Med mladostniki (15-19 let), ki jih je več kot tri četrtine (83%) navedlo, da so uporabili kontracepcijo ob prvem spolnem odnosu, je slika obrnjena: 84,6% žensk v primerjavi z 80,3% moških (tabela 19). Ugotavljamo, da je seznanjenost in uporaba načrtnega odlaganja rojstva otrok z uporabo kontracepcije ob začetku spolnega življenja precej večja pri mlajših starostnih skupinah kot pri starejših. Delež žensk, ki so se odločile za kontracepcijo ob prvem spolnem odnosu, se s starostjo zmanjšuje in je v najstarejši skupini za polovico nižji kot pri najmlajših (le 37,1%). Podoben trend, vendar manj strm, je tudi pri moških (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 61-62).

Tabela 19: Delež uporabe kontracepcije ob prvem in kasnejših spolnih odnosih (v %) po starostnih skupinah za leto 1995

Uporaba kontracepcije	Starostni razredi	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40+	Skupaj
<i>Moški</i>		112	212	259	271	276	289	2192
	prvič	80,3	70,2	59,4	60,6	49,6	47,4	
	kasneje	19,7	29,8	40,6	39,4	50,4	52,6	
<i>Ženske</i>		179	352	405	425	412	418	1418
	prvič	84,6	61,3	55,0	46,6	40,0	37,1	
	kasneje	15,4	38,7	45,0	53,4	60,0	62,9	
<i>Skupaj</i>		291	564	664	696	688	707	3610

Vir: Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 62.

5.4. RAZMAH ODGOVORNEGA STARŠEVSTVA

Med razlagalne dejavnike sedanjih trendov višanja starosti ob rojstvu otroka in s tem upadanja ter zadrževanja rodnosti pod ravno enostavnega obnavljanja prebivalstva raziskovalci uvrščajo tudi t.i. doktrino »odgovornega starševstva«. Po tej doktrini so starši neposredno odgovorni skrbeti za svoje otroke in ne morebiti kdo drug, npr. člani razširjene družine. S to odgovornostjo je povezana predpostavka, da so starši dolžni skrbeti za svoje otroke tudi na škodo svoje lastne blaginje. V uveljavljanju te doktrine, ki je močno prispevala k naraščanju stroškov za otroke, vidijo raziskovalci rodnostnega vedenja enega od pglavitnih vzrokov zmanjševanja števila otrok (Rodnostno vedenje Slovencev, 1998, str. 77).

5.4.1. Moč in uveljavljenost norme odgovornega starševstva v Sloveniji

Kot ugotavljajo številne raziskave s tega področja (Černič Istenič, 2000, str. 29), se današnje generacije mladih dalj časa izobražujejo in kasneje vstopajo na trg dela, pozneje zapuščajo dom staršev ter se pozneje odločajo za samostojno življenje kot prejšnje generacije, pri čemer so vse bolj naklonjeni zunajzakonski zvezi in odlaganju ali celo zavračanju poroke ter prelaganju starševstva v poznejša leta (pozna dvajseta ali trideseta leta).

Na Madžarskem ima daljša vključenost v izobraževalni proces neznamenit vpliv na prevzem materinske vloge. Medtem pa v Italiji, za katero je značilen tradicionalnejši družinski sistem, podaljšanje vključenosti v izobraževalni proces močno negativno vpliva na prevzemanje te vloge: visoko izobražene ženske pogosteje zavračajo poroko in materinstvo kot manj izobražene ženske (Černič Istenič, 2000, str. 29).

Kar se tiče delovne, stanovanjske in partnerske kariere žensk, je analiza za Slovenijo pokazala, da ženske, ki vstopijo v partnersko zvezo in končajo ali prekinejo svoje

izobraževalno pot hitreje, ob tem pa tudi prej rešijo svoj stanovanjski problem, hitreje vstopijo v materinstvo kot ženske, ki se jim ti predhodni dogodki zgodijo pozneje. Po mnenju M.F. Teste naj bi se v sodobnih družbah spolno življenje in reprodukcija odlagala, dokler ni dosežena izobrazbena, delovna in psiho-socialna zrelost na normativno določeni poti v odraslost (Černič Istenič, 2000, str. 30-31). V tabeli 20 vidimo, da so ženske začele prevzemati svojo starševsko vlogo prej kot moški in da so imele svojega prvega otroka najpogosteje v svojih dvajsetih letih, medtem ko so moški ta življenjski dogodek večinoma doživeli v svojih poznih dvajsetih letih.

Tabela 20: Vzorčna porazdelitev glede na starostne skupine anketirancev ob rojstvu prvega otroka v obdobju 1974-1994

Starostne skupine	Moški		Ženske	
	%	N	%	N
15-19 let	4,7	13	17,8	49
20-24 let	34,8	96	54,2	149
25-29 let	47,8	131	22,5	62
30 let in več	13,0	36	5,5	15
<i>Skupaj</i>	100	276	100	275

Vir: Černič Istenič, 2000, str. 35.

Najpogosteje omenjeni razlogi za trend odlaganja rojstva prvega otroka v zrejša leta žensk so spremenjeni družbeni položaj žensk, njihove naraščajoče preference do samopotrjevanja kakor tudi brezposelnost in zniževanje življenjske ravni, ki mlade ovira pri gmotnem osamosvajanju. Posamezniki z večjimi željami in težnjami po samouresničitvi starševstvo pogosteje odlagajo kot manj ambiciozni posamezniki (Černič Istenič, 2000, str. 32).

Višja starost ob prehodu v prvo starševstvo je pomembno povezana z višjo ravniyo kakovosti življenja: čim starejši so moški ob prevzemanju očetovske vloge, tem boljše življenjske razmere imajo, oz. tem bolj se približujejo zahtevam odgovornega starševstva, zlasti na področju gmotne neodvisnosti. Ženske z nižjo izobrazbo in s podeželja izkusijo materinsko vlogo prej kot ženske z višjo izobrazbo in iz mestnih okolij. Ženske, ki odlagajo z rojstvom prvega otroka v obdobje po 25-tem letu, imajo v primerjavi z mlajšimi ženskami pomembno boljše stanovanjske razmere (Černič Istenič, 2000, str. 36-38).

Ugotovitve analize, ki jo je izvedla Černič Istenič, katere namen je bil vpogled v kakovost življenja anketirancev, ki so doživeli rojstvo svojega prvega otroka v različnih starostih, so zelo zanimive. Izsledki analize tako povedo, da kakovost življenja moških in žensk na prehodu v starševstvo, opazovana skozi kazalce ekonomskega in stanovanjskega položaja ter partnerskih razmer, narašča z njihovo starostjo (2000, str. 38). Starejši starši lažje izpolnjujejo družbena pričakovanja, povezana z normo odgovornega starševstva, ker se jim z leti povečuje

obseg potrebnih virov. Poleg tega je ideološka predstava o povezavi starševstva s sklenitvijo zakonske zveze pri večini mladih v Sloveniji še vedno precej trdna.

Zaradi lažjega izpolnjevanja norme odgovornega starševstva v poznejših letih ni presenetljivo, da vse več moških in žensk v Sloveniji sledi splošnemu evropskemu trendu odlaganja rojstva prvega otroka na poznejša leta. Na ta trend, kateremu smo posvetili osrednjo vlogo v diplomskem delu, imajo v Sloveniji precej manjši vpliv rastoče potrebe mladih po samopotrjevanju kot pa njihove neugodne eksistenčne razmere. Vsak mladi človek se ni zmožen samostojno finančno oskrbovati še vse do 24-ega leta, če hkrati obiskuje redni študij fakultete. Če študent ne uspe dobiti štipendije za svoj študij, si poišče dodaten dohodek na trgu študentskega dela ali pa pri starših. Prav gotovo pa na ta trend pozitivno vplivata izboljšana kontracepcijska tehnologija in širitev njene uporabe v zadnjih treh desetletjih v Sloveniji. Tako se z vsako mlajšo generacijo večja delež uporabnikov zanesljive kontracepcije v obdobju med začetkom spolnega življenja in rojstvom prvega otroka (Černič Istenič, 2000, str. 39).

Poznejše starševstvo je dandanes z medicinskega in socialnopsihološkega vidika dokaj neproblematično. Toda iz vidika enostavnega obnavljanja prebivalstva ima, kot opozarjajo novejša demografske analize, negativne učinke na celotno raven rodnosti. Zaradi odlaganja materinstva se, kot ugotavljajo A. Pinelli, A. de Graaf in A. Sprangers povečuje delež parov, ki imajo ob koncu rodnega obdobja le enega otroka ali celo ostanejo, ne da bi to želeli, brez njih. Da se to v podobnem tempu ne bi nadaljevalo tudi v prihodnje, bi morali oblikovalci družinske politike in tudi drugih politik, ki vplivajo na oblikovanje družin in njihov razvoj, že danes ponuditi take rešitve, ki bi tako mladim moškim kot ženskam po končanem šolanju omogočile čim hitrejšo ekonomsko in stanovanjsko osamosvojitve (Černič Istenič, 2000, str. 40). Vendar premik mora nastopiti tudi v glavah ljudi. Imeti otroke le takrat, ko si jih lahko privoščimo, torej ob visoki materialni preskrbi, ne sme biti edini razlog za rojevanje (seveda tu izključimo nezaželjene nosečnosti kot način reševanja problema upada rojstev).

Upravičeno se zaskrbljuje Ocvirk (2001, str. 5), ko pravi: »Tisti, ki ljubi življenje, ki je pripravljen življenje sprejemati in dajati, imeti otroke in zanje kaj žrtvovati, tisti bo preživel. Lahko smo še tako bogati, noben denar nas ne bo rešil. Tudi če živimo sto let, na koncu bomo umrli. Če nimamo potomstva, bodo z nami umrle vrednote, ki jih nosimo in jezik, ki ga govorimo.«

6. SKLEP

Leta 1999 je bila v Sloveniji stopnja totalne rodnosti 1,21, medtem, ko je leta 1980 še zadoščala (2,1) za enostavno obnavljanje prebivalstva. Tako se je seveda zvišala tudi povprečna starost mater ob otrokovem rojstvu vseh kot tudi prvega otroka. Za prvega otroka je bila leta 1999 v Sloveniji povprečna starost matere 26,1 let, medtem ko je bila leta 1970

23,7 let. Najbolj se znižuje rodnost pri ženskah, mlajših od 25 let, rodnost v starosti 25-29 let stagnira, po 30 letu pa ravno tako počasi, vendar nepretrgano upada. Očitno postaja norma enega do dva otroka vse bolj trdna. Z višanjem starosti ob prvem otroku, prihaja do prelaganja zakonske zveze, vendar pa se ob tem veča tudi delež rojenih otrok, pri katerih njihovi starši (še) niso bili poročeni. V Sloveniji je bilo leta 1999 tako rojenih izven zakona 35,4%, medtem ko je bilo rojenih takšnih otrok leta 1970 le 8,6%.

Mnogi avtorji so skušali najti zadovoljiv odgovor na vprašanje, zakaj rodnost upada hkrati s porastom dohodka. Spremenjena struktura proizvodnje, zmanjšanje vloge družine kot proizvodne enote, širjenje neosebni sistemov razporejanja dela in zaposlovanje žensk zunaj gospodinjstva povečuje ekonomsko mobilnost, ki jo je lažje doseči z manjšo družino, in zmanjšujejo ekonomske prednosti velike družine. Ekonomski razvoj pospešuje urbanizacijo, s tem pa postajajo otroci vse bolj breme in ne več vir bogastva kot na vasi. Proces ekonomskih sprememb slabi vpliv tradicionalnih vrednot in navad.

Sprememba življenjske ravni po rojstvu otroka je nedvomno pomemben dejavnik za prelaganje rojstva otroka. Stroški otroka predstavljajo breme predvsem za družino, v kateri odrašča. Družbeni stroški so razmeroma visoki le v prvem letu otrokovega življenja (porodniški dopust). Nekaj letna odsotnost z dela ima negativne posledice (oportunitetne stroške) za do tedaj pridobljena znanja in izkušnje, za poklicno napredovanje ženske ter zato tudi za njene možne kumulativne zasluge do konca delovne dobe, zato bolj izobražene ženske prelagajo odločitev za otroka.

Osrednji vzrok prelaganja rojstev v starejša leta je podaljšanje števila let izobraževanja. Z naraščajočo vključenostjo žensk v izobraževalnem procesu in na trgu dela se tako povečujejo problemi pri usklajevanju vlog v sferi produkcije in reprodukcije. Ob tradicionalno visoki zaposlenosti žensk v Sloveniji so se začele ženske (in moški) še masivno izobraževati. K temu so pripomogle tudi slabše možnosti zaposlovanja, ki jih nudi srednja šola, medtem ko se z osnovno šolo skorajda ne da zaposliti. Leta 2000 je bilo med vsemi študenti visokošolskih študijev kar 57,3% žensk, med vsemi diplomanti pa 59,2%. Očitno je, da se delež žensk, vključenih v izobraževalni sistem, v odnosu do moških povečuje, prav tako pa tudi delež žensk, ki uspešno končujejo svoje izobraževanje. Izobražujejo se, dokler nimajo otrok oziroma se odločijo za otroka šele, ko se nehajo izobraževati. Višje izobraženi, tako ženske kot moški, se kasneje odločajo za otroka kot manj izobraženi. Ko se ženska zaposli, ji ostane manj časa za delo v gospodinjstvu. Zato se veliko zaposlenih žensk odloči, da bodo imele otroke šele takrat, ko bodo že razvile svojo poklicno kariero; odločijo se za manj otrok, kot bi jih sicer rade imele.

Obdobje življenja mladih pri starših se podaljšuje sorazmerno s časom šolanja. Ob nezaposlenosti in vedno višjih cenah stanovanj, jih veže tudi materialna in čustvena podpora, ki jo lahko nudijo starši. Odstotek prebivalstva, starega med 25 in 34 let, ki prebiva v stanovanju staršev, je med letoma 1984 in 1994 porasel od 30% na 41%. Zaposleni pari

počakajo z rojstvom prvega otroka nekaj let, da v tem času ob dveh dohodkih dovolj prihranijo za polog za nakup stanovanja. V Sloveniji velja tudi posebnost takojšnjega preskoka iz stanovanja staršev v lastno stanovanje kot začetno točko stanovanjske kariere. Gre zlasti za stanovanja, ki so pridobljena z gradnjo. Tako zaposleni pari vse dlje varčujejo za nakup ali gradnjo lastnega stanovanja in odlašajo s prvim otrokom.

Med mlajšimi generacijami prihaja do prelaganja vstopa v partnersko kohabitacijo, ravno tako prelagajo zakonsko zvezo in to kljub rojstvu otroka. Izredno dobro so seznanjeni z uporabo kontracepcijskih sredstev, s katerimi načrtujejo rojstva na čas, ko bodo lahko kvalitetno prevzeli odgovornost za vzgojo otrok. Tako se interes za vstop v kakršnokoli partnersko zvezo (zakonska, izvenzakonska kohabitacija) pri mladih generacijah zmanjšuje. Pri moških, ki že po tradiciji vstopajo v partnerske zveze nekaj let kasneje kot ženske, je ta trend še izrazitejši. Vrsta partnerske zveze ob rojstvu prvega otroka se je v zadnjih 30-ih letih precej spremenila od prevladujoče zakonske zveze do relativnega ravnovesja med formalnimi in neformalnimi zvezami. Mladi so tako vse bolj naklonjeni zunajzakonski zvezi. Zavestno se odločajo o tem, kdaj bodo rodili otroke, koliko jih bodo rodili in kakšni bodo razmaki med porodi. Razširjenost načrtovanja družine se kaže tudi v prevladi modela družine z enim do dvema otrokoma. To jim seveda omogočajo zanesljiva kontracepcijska sredstva. Z vsako mlajšo generacijo se večja delež uporabnikov zanesljive kontracepcije v obdobju med začetkom spolnega življenja in rojstvom prvega otroka. S starostjo se delež uporabe zanesljive kontracepcije znižuje in doseže najnižjo točko v obdobju najvišje rodnosti pri ženskah v starostni skupini 25-29 let in pri moških v starostni skupini 30-34 let. Da je med mladimi (15-19 let) uporaba kontracepcije zelo razširjena, priča podatek, da jih je več kot tri četrtine (83%) uporabilo kontracepcijo ob prvem spolnem odnosu.

Med poglavitne razlagalne dejavnike sedanjih trendov prelaganja rojstev v starejša leta oziroma upadanja in zadrževanja rodnosti pod ravno enostavnega obnavljanja prebivalstva raziskovalci uvrščajo tudi normo odgovornega starševstva. S to odgovornostjo je povezana predpostavka, da so starši dolžni skrbeti za svoje otroke tudi na škodo svojega lastnega blagostanja. Višja starost ob prehodu v prvo starševstvo je pomembno povezana z višjo ravniyo kakovosti življenja: čim starejši so moški ob prevzemanju očetovske vloge, tem boljše življenjske razmere imajo. Ravno tako imajo ženske, ki odlagajo z rojstvom prvega otroka v obdobje po 25-tem letu, v primerjavi z mlajšimi ženskami pomembno boljše stanovanjske razmere. Mladi v Sloveniji torej dosti bolj odlagajo starševstvo zaradi neugodnih eksistenčnih razmer kot pa lastnih potreb po samopotrjevanju.

Da se trend prelaganja rojstev otrok ne bi nadaljeval tudi v prihodnje, bi morali oblikovalci družinske politike in tudi drugih politik, ki vplivajo na oblikovanje družin in njihov razvoj, že danes ponuditi take rešitve, ki bi tako mladim moškim kot ženskam po končanem šolanju omogočile čim hitrejšo ekonomsko in stanovanjsko osamosvojitvev. Sprememba pa mora nastopiti tudi v glavah ljudi.

LITERATURA

1. Bardone Laura, Bowers Norman, Sonnet Anne: Giving Young People a Good Start: The Experience of OECD Countries. Preparing Youth for the 21st Century. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 1999, str. 7-86.
2. Cigno Alessandro: Economics of the Family. Oxford: Clarendon Press, 1991. 212 str.
3. Cochrane Susan Hill: Fertility and Education, What Do We Really Know? Washington: The International Bank for Reconstruction and Development, 1979. 175 str.
4. Černič Istenič Majda: Moč in uveljavljenost norme odgovornega starševstva v Sloveniji. Kakovost življenja: stanja in spremembe. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2000, str. 29–42.
5. Černič Istenič Majda: Rodnost v Sloveniji. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1994. 155 str.
6. Damjan Janez, Možina Stane: Obnašanje potrošnikov. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1995. 248 str.
7. Espenshade Thomas J.: Investing in Children: New Estimates of Parental Expenditures. Washington D. C.: The Urban Institute Press, 1984. 124 str.
8. Gnidovec Meta, Mandič Srna: Stanovanjska kariera in prehod iz stanovanja staršev v prvo samostojno stanovanje. Kakovost življenja: stanja in spremembe. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2000, str. 43-74.
9. Hribar Spomenka: Vrednote mladih. Družboslovne spremembe na Slovenskem. Ljubljana: Univerza: Slovensko sociološko društvo, 15 (1999), 30/31, str. 209-225.
10. Jaklič Marko: Poslovno okolje podjetja. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1999. 353 str.
11. Kopar Sebastjan: Proces iskanja zaposlitve in postopek zaposlovanja. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2000. 40 str.
12. Kuralt Nataša: Problemi zaposlenih žensk. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1998. 44 str.
13. Malačič Janez: Demografija. Torija, analiza, metode in modeli. 4. izdaja. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2000. 378 str.

14. Malačič Janez: Z vsakim dnem nas je manj. Ampak, Ljubljana, 2 (2001), 4, str. 29-31.
15. Novak Alenka: Pot do starševstva. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani, 1999. 42 str.
16. Ocvirk Drago: Na verskem področju vedno najdeš še koga bolj gorečega od sebe. Delo-sobotna priloga, Ljubljana, 43 (2001), 253, str. 4-6.
17. Smith Tony et al.: Družinska zdravstvena enciklopedija. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992. 1180 str.
18. Stern David: Improving Pathways in the United States from high School to College and Career. Preparing Youth for the 21st Century. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 1999, str. 155-214.
19. Stopar Marko: Sodobne transformacije družine in njihove demografske posledice. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1988. 51 str.
20. Stropnik Nada: Ekonomski vidiki starševstva. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1997. 236 str.
21. Stropnik Nada: Optimizacija davčnih olajšav za otroke in otroških dodatkov z vidika družin. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja, 2001. 51 str.
22. Šircelj Milivoja: Regionalne razlike rodnosti in umrljivosti. Ljubljana: Državni svet RS, Komisija za regionalni razvoj, 1995, str. 40-43.
23. Štefančič Maja: Pomembnejši demografski problemi, njihov ekonomski pomen in način reševanja v Sloveniji. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2000. 45 str.
24. Valjavec Miranda: Delo in zaposlitev mladih ter oblikovanje družine. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 2000. 51 str.
25. Žnider Polona: Stanovanjske in demografske razmere v Sloveniji. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta, 1999. 44 str.

VIRI

1. Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region-Standard Country Report-Austria. 1998. Geneva: United Nations, 1998. 98 str.
2. Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region-Standard Country Report-Hungary. 1999. Geneva: United Nations, 1999. 93 str.
3. Fertility and Family Surveys in Countries of the ECE Region-Standard Country Report-Italia. 2000. Geneva: United Nations, 2000. 127 str.
4. Recent Demographic Developments in Europe. 2000. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2000. 695 str.
5. Rodnostno vedenje Slovencev. Ljubljana: ZRC SAZU, 1998. 128 str.
6. Statistični letopis RS 2000. Ljubljana: Zavod RS za statistiko, 2000. 687 str.
7. Statistični letopis RS 2001. Ljubljana: Zavod RS za statistiko, 2001. 662 str.
8. Statistični letopis RS 2001 (URL: <http://www.sigov.si/zrs/leto00/kazalo00.htm>), 1.12.2001.

PRILOGA

Tabela P1: Povprečni dohodek na člana gospodinjstva (v 1000 SIT) v različnih življenjskih obdobjih v Sloveniji za leto 1994

Skupine	Povprečni dohodek (v 1000 SIT) na člana gospodinjstva
Mlajši odrasli	34,1
Starši z otroki do 5 let	26,9
Starši z otroki od 6 do 15 let	29,1
Starši z otroki nad 15 let	30,8
Osebe, ki nimajo otrok doma	38,6
Starejši	32,5
Celoten vzorec	31,7

Vir: Valjavec, 2000, str. 41.

Tabela P2: Število razvez na 100 porok posamično po letih

Število razvez na 100 porok									
Leto	1970	1980	1990	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Slovenija	13,4	18,7	21,8	23,1	19,2	26,5	26,6	27,6	26,9
Avstrija	19,6	28,7	36,0	39,1	42,4	42,7	43,6	45,7	46,9
Hrvaška	14,3	16,0	19,6	19,3	17,4	14,7	15,9	16,3	15,6
Italija	4,5*	3,7	8,7	9,4	9,3	11,7	12,0	12,1	...
Madžarska	23,6	34,6	37,5	43,3	46,5	46,2	53,3	57,4	56,3

*Podatek je za leto 1971.

Vir: Recent Demographic Developments in Europe, 2000, str. 123, 163, 316, 355, 556.

Tabela P3: Povprečna letna porabljenjena denarna sredstva na člana gospodinjstva (v % od celotne porabe) v letu 2000

Kategorije porabljenih denarnih sredstev	% od celotne porabe
Hrana in brezalkoholne pijače	17,9
Obleka	7,9
Stanovanje	17,3
Transport	17,6
Izobraževanje	0,7
Rekreacija in kultura	7,9
Zdravstvena oskrba	1,6
Drugo	21,2

Vir: Statistični letopis RS 2001, str. 268-269.